

Fra fange til frihet

En kvalitativ studie av domfeltes erfaringer med rehabilitering etter løslatelse fra fengsel.

Cecilie Dolva Christensen

VEILEDERE

Kristian Mjåland (hovedveileder) og Irene Trysnes (biveileder)

Masterfordypning i samfunnskunnskap, lektorutdanning 8-13

Antall ord: 26 616

Universitetet i Agder, våren 2021

Fakultet for samfunnsvitenskap

Institutt for sosiologi og sosialt arbeid

Forord

En utrolig lærerik prosess er nå ved veis ende, noe som føles både vemodig og utrolig gledelig! Denne masteroppgaven har gitt meg kunnskap jeg vil ha nytte av som kommende lektor. Jeg har fått erfaringer og ny lærdom jeg tar med meg videre både som lærer og menneske.

Det er flere som fortjener en takk i forbindelse med denne masteroppgaven. Først ønsker jeg å takke mine to veiledere Kristian og Irene. Dere har begge gitt helt uunnværlig hjelp gjennom hele prosessen, både gjennom faglig veiledning og betryggende ord. Kristian: Det har vært ekstremt verdifullt med innspill på det faglige rundt oppgavens tema, jeg har lært veldig mye av deg! Ditt engasjement og gode ord har blitt satt veldig pris på gjennom hele prosessen. Irene: Jeg er veldig glad for at du også ønsket å veilede meg. Du har betrygget, heiet og løftet meg frem på en måte som har vært ekstremt betydningsfull for å komme i mål.

Jeg vil også rette en stor takk til forskningsdeltakerne i denne oppgaven. Dere har vist meg tillit i deres fortellinger, og dere har lært meg mye jeg har fått stor bruk for i denne oppgaven. Uten dere hadde ikke denne oppgaven vært mulig, tusen takk! I den forbindelse vil jeg også rette en stor takk til ettervernstilltaket respondentene er rekruttert gjennom. Tusen takk for at dere har tatt meg så godt imot og hjulpet meg i dette forskningsprosjektet. Takk for varme, gode samtaler og mye lærdom.

Avslutningsvis vil jeg også takke min kjære kollokviegruppe og gode medstudenter for noen utrolig fine år på lektorstudiet. Jeg hadde aldri klart meg uten dere. Takk for alle kollokviegrupper, lunsjpauser i kantina og for fem fantastiske år!

Cecilie Dolva Christensen

Kristiansand, juni 2021

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en kvalitativ studie hvor jeg har undersøkt domfeltes erfaringer med rehabilitering etter løslatelse fra fengsel. Undersøkelsene er gjort med utgangspunkt i problemstillingen '*Hvordan opplever straffedømte rehabiliteringsprosessen i tiden etter løslatelse fra fengsel?*'. Problemstillingen er utarbeidet med hensikt i å belyse tema fra de domfeltes perspektiv, fordi det er disse menneskene som opplever og erfarer rehabiliteringstilbudene direkte. Respondentene i denne studien er rekruttert fra et arbeidsrettet ettervernstiltak, hvor hovedmålet er å få deltakerne raskt ut i arbeid etter løslatelse. Jeg har gjennomført syv intervjuer med domfelte, og to intervjuer med ansatte på ettervernstiltaket.

Hensikten med studien er å belyse hvordan domfelte erfarer rehabilitering i tiden etter løslatelse. For å få en god forståelse av dette har det vært nødvendig å se på ulike faktorer som er viktige for tilbakeføringen til samfunnet. Fokusområder i denne oppgaven tar utgangspunkt i samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer, arbeidets betydning i rehabiliteringen, hvordan forskningsdeltakerne opplever stemping og restemping, samt utfordringer med å holde seg på matta etter løslatelse. Oppgavens teoretiske grunnlag sentraliseres rundt utvalgte deler av desistance-forskning, sammen med teori om stemping og restemping (Becker, 1991; Gjeruldsen & Jensen, 2021; Gålnander, 2020; Maruna, 2001; Skatvedt, 2020; Todd-Kvam, 2019).

Funnene i studien indikerer klart og tydelig at det er mange ulike faktorer som er nødvendige for å lykkes med rehabilitering etter løslatelse. Forskningsdeltakerne vektlegger blant annet behovet for individuell oppfølging, og et individuelt tilpasset rehabiliteringstilbud. Samtlige av respondentene forteller om hvor avgjørende det oppleves med et godt samspill mellom innsatsen man selv gjør for å lykkes, og hjelpen fra ettervernstiltak i samfunnet. Deltakerne uttrykker også hvor avgjørende sysselsetting er for en god tilbakeføring. Avslutningsvis peker mine funn på at stemping og fordommer fra samfunnet i forbindelse med nettverksbygging, kan vanskeliggjøre desistance. Dette gjelder også i stor grad fordommer hos potensielle arbeidsgivere. Det forekommer også andre smerter og utfordringer i forbindelse med tilbakeføring, noe som vitner om et behov for et sammensatt rehabiliteringstilbud for hver enkelt.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Sammendrag	3
1 Innledning	6
1.1 Presentasjon av tema, formål og problemstilling	6
1.2 Avgrensing og presisering av oppgaven	7
1.3 Synet på straff og soning i Norge	9
1.4 Rehabilitering	10
1.5 Oppbygning av oppgaven.....	11
2 Teori	12
2.1 Desistance-forskning	12
2.2 Samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer.....	14
2.3 Betydningen av arbeid.....	17
2.3.1 Generativitet	18
2.4 Stempling og restempling	19
2.4.1 Beckers stemplingsteori	19
2.4.2 Skatvedts omvendte stemplingsteori	20
2.5 Utfordringer med å holde seg på matta	21
3 Metode	25
3.1 Valg av metodisk tilnærming	25
3.2 Tiltaket og rekruttering	27
3.3 Det kvalitative intervjuet	28
3.4 Gjennomføringen av intervjuene	29
3.5 Studiens validitet, reliabilitet og generaliserbarhet	32
3.6 Etske overveielser.....	35
3.7 Analyseprosessen.....	37
4 Empiriske funn og analyse av datamaterialet	39
4.1 Samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer.....	39
4.1.1 Tiltakets betydning	39
4.1.2 Jeg har klart det helt selv	42
4.1.3 Soningsprogresjon og soningserfaringer	44
4.2 Arbeidets betydning i rehabiliteringen.....	48
4.2.1 Arbeid som fyller et tomrom	50
4.2.2 Generative roller.....	52
4.3 Stempling og restempling	53

4.3.1	Institusjonelle forhold.....	53
4.3.2	Relasjonelle forhold	55
4.4	<i>Utfordringer med å holde seg på matta</i>	57
4.4.1	Økonomiske utfordringer	57
4.4.2	Utfordringer med å håndtere hverdagen.....	59
5	Avsluttende drøfting og konklusjon	62
5.1	<i>Samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer</i>	62
5.2	<i>Betydningen av arbeid i rehabiliteringen</i>	64
5.3	<i>Stempling og restempling</i>	65
5.4	<i>Utfordringer med å holde seg på matta</i>	66
5.5	<i>Konklusjon</i>	67
6	Litteraturliste.....	69
	Vedlegg 1 – Intervjuguide forskningsdeltakere.....	73
	Vedlegg 2 – Informasjonsskriv og samtykkeskjema	75
	Vedlegg 3 – Intervjuguide til intervjuer med de ansatte	78
	Vedlegg 4 – Informasjonsskriv og samtykkeskjema til de ansatte på tiltaket.....	79
	Vedlegg 5 - Intervjuguide til intervju med deltakere som er ferdige på tiltaket	82
	Vedlegg 6 – Godkjenning fra NSD.....	84

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema, formål og problemstilling

“Jeg har jo en oppfatning av at de utenfor fengselssystemet tror det at alle som kommer i fengsel får en slags hjelp, at det er et slags system som skal prøve å unngå at det blir gjort igjen. At liksom de blir rehabilitert da, men det er ikke det, det er en oppbevaringsplass for mange. Så tenker jeg at når jeg har vært der i så mange år, så har du kunne gjort ganske mye med meg, de kunne ha bearbeidet meg i 6 år egentlig, det kunne vært et helt annet menneske som kom ut enn det som kom inn, jeg føler at det som har gjort at jeg er et annet menneske er jobb jeg har gjort selv. Og da.. det er ikke sånn jeg tror samfunnet forventer at fengsel er” (Stian).

Stian er en av studiens forskningsdeltakere som i dag er løslatt. Da jeg intervjuer han til denne masteroppgaven forteller han om løslatelsen fra fengsel og rehabiliteringen i etterkant som tidvis utfordrende. Det er mange endringer som skal gjennomføres etter en lang dom. Stian opplever omstillingen til en ny hverdag som vanskelig i perioder. I denne oppgaven vil jeg ta for meg domfeltes erfaringer med rehabiliteringsprosessen etter dommen er ferdig sonet. Rehabiliteringsbegrepet omfavner rehabilitering som skjer både under og etter soning, men i denne studien vil jeg rette fokus på tiden etter løslatelse fra fengsel. Fenomener som straff, soning og rehabilitering både oppleves ulikt, og er organisert ulikt fra land til land. I Norge anses selve frihetsberøvelsen som straff, og det er et mål at fengselet skal være en rehabiliterende institusjon hvor den innsatte skal bedres og rehabiliteres under straffegjennomføringen (Lundeberg, Mjåland & Rye, 2018, s. 214). Videre er målet en god overgang mellom soning og livet i frihet, hvor rehabiliteringen fortsetter etter løslatelsen. Jeg vil i denne oppgaven fokusere spesielt på de domfeltes erfaringer sett i lys av desistance-forskning, sammen med forskning om stempling og restempling (Becker, 1991; Gjeruldsen & Jensen, 2021; Gålnander, 2020; Maruna, 2001; Skatvedt, 2020; Todd-Kvam, 2019).

Fengselet som sosial institusjon vekket særlig interesse etter å ha lest i ulike medier om varierende soningserfaringer og rehabiliteringstilbud. Nysgjerrigheten vokste ytterligere da jeg så flere dokumentarer som handlet om soning i både lav- og høysikkerhetsfengsel fengsel. Mine bakgrunnskunnskaper baserer seg på hvordan mediebildet og informasjon fra internett fremstiller soning og rehabilitering i Norge. Interessen vokste dermed for å belyse temaet med erfaringer fra menneskene som innehar førstehåndskunnskap om dette. Som lektorstudent er lærdommen fra arbeidet med masteroppgaven relevant for videre arbeid i skolen, hvor jeg mener å ha fått en økt forståelse for mangfoldet og ulikhetene som finnes, både i skolen og samfunnet for øvrig. Oppgaven plasseres tematisk innenfor samfunnskunnskapen ettersom

kriminalitet og straff er viktige temaer både i læreplanen i samfunnsfag, samt i programfagene på videregående skole (Utdanningsdirektoratet, 2021).

Norge trekkes frem som et prakt eksempel når det kommer til soning og straff sammenliknet med andre land i verden (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). Det er likevel ulikheter i hvordan rehabiliteringen både under og etter soning erfares for den enkelte. I de senere årene har det vært stort fokus innen forskningen på hva som får personer som utfører kriminelle handlinger til å slutte med kriminalitet, og dette er en prosess som i mangel av et norsk faguttrykk kalles ‘‘desistance’’ (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 215). Desistance-forskningen er svært sentral teori i denne oppgaven, og danner hoveddelen av det teoretiske grunnlaget for masteroppgaven. Studier som er gjort av desistance-prosessen er i hovedsak gjennomført med empiri fra andre land, og dette er ikke direkte sammenliknbart med norske forhold (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 215). Det er dermed meget interessant å forske på årsakene til hvorfor noen velger å slutte med kriminalitet eller trappe ned kriminell aktivitet, mens noen vender tilbake til kriminalitet etter endt soning. Den norske kriminalomsorgens hovedmål går blant annet ut på å forberede de domfelte på et lovlydig liv etter soningen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Et sentralt spørsmål blir dermed hvordan desistance-prosessen oppleves av de domfelte selv. Hvilke faktorer i rehabiliteringen blir ansett som viktige for en sømløs overgang mellom soning og livet utenfor? Med dette som bakgrunn lyder problemstillingen for oppgaven slik:

‘‘Hvordan opplever straffedømte rehabiliteringsprosessen i tiden etter løslatelse fra fengsel?’’

1.2 Avgrensning og presisering av oppgaven

I denne oppgaven har jeg studert forskningsdeltakere som er rekruttert fra et arbeidsrettet tiltak. Ettervernstiltaket har som hovedmål å få deltakerne raskt ut i arbeid etter soning. De bistår også med hjelp til å håndtere andre utfordringer i rehabiliteringsprosessen, eksempelvis møter med NAV, data-tekniske problemer og økonomi. Utvalget av deltakere begrunnes og redegjøres ytterligere for i metodekapittelet. Jeg har valgt å holde særlig fokus på de domfeltes perspektiv og erfaringer fordi det er disse menneskene som opplever og erfarer rehabiliteringstilbudene direkte. Jeg har i denne oppgaven gjennomført syv intervjuer med straffedømte, og to intervjuer med ansatte på et arbeidsrettet tiltak. Oppgavens problemstilling

utforskes med utgangspunkt i kvalitativ metode og intervju. Gjennomføring av kvalitative intervjuer var svært nyttig for å belyse en problemstilling som åpenbart ikke har noen fasit.

For å avgrense og velge fokusområde til denne masteroppgaven har jeg tatt for meg utvalgte deler av den tidligere nevnte desistance-forskningen. I teorikapittelet har jeg fokusert på teori knyttet til subjektive og sosiale faktorerens betydning, arbeidets viktige funksjon i rehabiliteringen og hvilke utfordringer de domfelte kan møte på etter løslatelsen (Maruna, 2001; Nugent & Schinkel, 2016). Jeg har også tatt for meg Beckers stemplingsteori og Skatvedts omvendte stempling, og knyttet dette til de ulike delene av endringsprosessen. Valg av fokusområder er gjort basert på innhentet empiri og med bakgrunn i en mengde forskning som fokuserer på valgte temaer.

Sentralt i de moderne straffeinstitusjonene er tanken om at straffen skal være rehabiliterende, og at fangene skal returnere til samfunnet som lovlidige samfunnsborgere (Lundeberg m.fl., 2018, s. 214). Likevel peker internasjonal fengselsforskning på manglende rehabilitering av fangene under soning, med de nordiske landene som mulig unntak (Lundeberg m.fl., 2018, s. 214). Det nordiske fengselssystemet fremheves i litteraturen som spesielt opptatt av at de domfelte skal rehabiliteres (Lundeberg m.fl., 2018, s. 214). Mange forbinder rehabiliteringsbegrepet med det som skjer i fengsel, men i denne oppgaven bruker jeg begrepet om det som skjer i tiden etter fengsel, i samarbeid med nevnte ettervernstiltak. Det er likevel slik at rehabilitering av de domfelte begynner allerede under soning, og fortsetter i tett samarbeid med andre institusjoner etter løslatelse (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Rehabiliteringsbegrepet vil bli definert under eget punkt senere i oppgaven. For øvrig vil jeg også presisere at formuleringen "frihet" om tiden etter løslatelse, eksempelvis via formuleringen "livet i frihet", er gjort med bevissthet om at ikke alle respondentene opplever hverdagen etter løslatelse som frihet. Dette gjelder kanskje spesielt i forbindelse med prøveløslatelser.

Jeg har i denne oppgaven ikke spesifikt studert rus og rusproblematikk selv om det belyses der deltakerne selv tar opp temaet. Dette begrunnes i oppgavens omfang. For å plassere oppgavens tema i en kontekst vil det videre greies ut om synet på straff og soning, og en definisjon og redegjørelse for rehabiliteringens formål i norsk kontekst.

1.3 Synet på straff og soning i Norge

I Norge er formålet med straff at man skal trygge samfunnet og bekjempe kriminalitet, samtidig som tilbakefall til ny kriminalitet skal reduseres (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Straffen må dermed være slik at den domfelte ikke vender tilbake til ny kriminalitet, hvilket innebærer en forbedring av rehabiliteringstilbudene (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). For å skape et godt rehabiliteringstilbud kreves fleksibilitet og gode virkemidler både mens dommen sones, og etter man er ferdig med soning (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Ettersom veldig mange dommer som sones er korte, kreves det at straffen planlegges og at det blir en god overgang mellom fengsel og livet etter løslatelse. Dette innebærer også et tett samarbeid med andre virksomheter og oppfølging ute i samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7).

I Norge vektlegges et humanistisk menneskesyn, sammen med prinsippet om rettssikkerhet, normalitetsprinsippet og at de domfelte har gjort opp for seg når straffen er ferdig sonet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Normalitetsprinsippet forklares med at frihetsberøvelsen anses som straffen, og at de straffedømte ellers skal ha like rettigheter som andre innbyggere i samfunnet. Dette innebærer en tilgjengelighet av blant annet helse- og omsorgstjenester, sosiale tjenester og opplæring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 3). For å underbygge normalitetsprinsippet er det ikke kriminalomsorgen som ansetter lærere eller helsepersonell. Det er blant annet helsetjenesten og den videregående skolen som leverer tjenestene i fengselet som de innsatte har krav på (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 22). Frigang er også en viktig del av normalitetsprinsippet, og innebærer at noen domfelte får ferdes utenfor fengselet på dagtid, og delta på tilbud ute i samfunnet på lik linje med andre borgere (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 22). Fengselshverdagen skal i størst mulig grad gjenspeile dagliglivet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 9).

Kriminalomsorgen har som mål at rehabiliteringsarbeidet skal redusere tilbakefall til ny kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). Dersom straffegjennomføringen skjer i fengsel med høyt sikkerhetsnivå uten en gradvis overgang, økes risikoen for tilbakefall etter løslatelsen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). For å forebygge ny kriminalitet bør det unngås en brå overgang til frihet. Straff som gjennomføres i frihet forebygger ny kriminalitet og bidrar til et bedre samfunn (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). Domfelte som er til fare for samfunnet skal sone under et visst sikkerhetsnivå, men det er også viktig å velge et sikkerhetsnivå som ikke pålegger fler begrensninger enn

nødvendig. Riktig sikkerhetsnivå er verdifullt for rehabiliteringsarbeidet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8-9).

1.4 Rehabilitering

Rehabiliteringsbegrepet er vidt, og omfavner rehabilitering som skjer både under og etter soning. I denne oppgaven vil fokuset sentraliseres rundt rehabilitering som skjer etter soningen er over, og hvordan man kommer seg tilbake til en kriminalitetsfri hverdag. Det er likevel slik at for å forstå rehabilitering som skjer etter soning, er det relevant med kunnskap om rehabiliteringen som skjer under straffegjennomføringen. Kriminalomsorgen har som mål at den straffedømte blant annet skal være rusfri, ha et sted å bo og kunne forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig når dommen er ferdig sonet. Det er også et mål at en kan lese og skrive, samt orientere seg på jobbmarkedet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 9). Under soning er viktige rehabiliteringstiltak blant annet arbeidstrening, skole og fritidsaktiviteter. Uavhengig av lengde på dom er det avgjørende å få den domfelte inn i et rehabiliteringsspor, og forberede på livet etter løslatelsen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 9). Som en del av rehabiliteringen gis det ofte frihet under ansvar mens straffen gjennomføres. Progresjon i soningen oppnås ved for eksempel å overføres til soning under lavere sikkerhetsnivå, få permisjoner eller prøveløslatelse (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). Myndighetene mener også at ved å ha god progresjon i soningen oppnår man bedre rehabilitering. I tillegg til soning i lavsikkerhetsfengsel eller overgangsbolig åpner straffegjennomføringsloven for å sone ubetinget fengselsstraff utenfor fengsel, for eksempel med elektronisk kontroll (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). Den rehabiliterende effekten ved slik soning kan være svært god for enkelte grupper (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10).

Tilbakeføringsarbeid er svært viktig i rehabiliteringen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). Konsekvensene er store dersom oppfølgingen etter løslatelse er dårlig, og det kan medføre økt utrygghet og mer kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). Myndighetene anser det derfor som avgjørende for den straffedømte at oppfølgingen er god allerede fra de første timene og dagene etter løslatelsen. Som en del av individuell tilrettelegging trekkes det blant annet frem at samarbeid på tvers av etatene må fungere godt (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). Slikt samarbeid er også lovfestet i straffegjennomføringsloven, og skal sikre den domfelte gode tilbud før straffen, under soningen og etter løslatelse (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). Under soning er

den straffedømte rusfri og antakelig motivert for å komme i gang med rehabilitering. Denne endringsprosessen må også fortsette under tilbakeføringen til samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). For å unngå tilbakefall til ny kriminalitet mener myndighetene det kreves tiltak som både forbedrer den domfeltes levekår og bidrar til endring hos den domfelte. Disse tiltakene krever kontinuitet over lang tid for å lykkes (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 11).

1.5 Oppbygning av oppgaven

Opgaven er bygd opp ved at jeg innledningsvis har redegjort for presentasjon av tema og problemstilling, før en avgrensning og presisering. Deretter har jeg forsøkt å plassere oppgavens tema innenfor en kontekst tilknyttet problemstillingen. Videre er teori og annen empirisk forskning presentert i kapittel 2, etterfulgt av en beskrivelse av studiens valgte metode. Jeg har valgt å dele teorikapittelet inn i fire kategorier som representerer studiens valgte teori. Her har jeg fokusert på forholdet mellom sosiale og subjektive faktorer i rehabiliteringen, og hvor essensielt det er med et godt samspill mellom disse perspektivene. Jeg har også vektlagt arbeidets betydning i tilbakeføringsprosessen, samt teori om stempling og restempling. Viktig teoretisk materiale handler også om utfordringer med å ‘holde seg på matta’, da rehabiliteringsprosessen også inneholder faktorer som oppleves som utfordrende for forskningsdeltakerne. Avslutningsvis kommer en presentasjon av empirien, sammen med drøfting og avsluttende diskusjon. Dette etterfulgt av en redegjørelse for oppgavens styrker og svakheter, og forslag til videre forskning.

2 Teori

I dette kapittelet vil jeg presentere teoretisk materiale som er relevant for oppgaven og problemstillingen jeg har utarbeidet. Teorien som er valgt er relevant for prosjektet fordi den belyser ulike sider av rehabiliteringsprosessen, og kan dermed knyttes opp mot forskning gjort i dette prosjektet. Desistance-forskning gjort av blant annet Shadd Maruna vil være meget sentralt for oppgaven (Maruna, 2001). Forskningen til Maruna tar for seg hvordan domfelte endres og gjenoppbygger livene sine. Andre forskere som belyser desistance-forskning vil også redegjøres for. Begrunnet i oppgavens omfang og relevans vil jeg ta for meg utvalgte deler av desistance-forskningen jeg anser som sentrale for oppgaven. Dette vil eksempelvis være arbeidets betydning, og begrepet ‘generativity’, som blant annet handler om å skape en mening i hverdagen ved å hjelpe andre. Videre vil jeg fokusere på desistance-forskning som tar for seg ulike måter å håndtere livet på etter soning. Etersom oppgavens problemstilling ønsker å belyse domfeltes erfaringer med rehabilitering etter soning er stemping og restemping et interessant teoretisk perspektiv. Derfor vil jeg også redegjøre for Beckers stempingsteori og Astrid Skatvedts omvendte stemping, også kalt restemping. Dette har relevans for oppgaven fordi det knyttes til fordommer mot domfelte i deres rehabiliteringsprosess. Valg av teori har dermed som mål å belyse utvalgte sider av empirisk materiale som danner drøftingen opp mot problemstilling.

2.1 Desistance-forskning

Begrepet desistance har ingen tilstrekkelig oversettelse på norsk, men omtales som å ‘avstå fra kriminelle handlinger’ (Soltveit, 2019). Definisjoner av begrepet kan både være en gradvis prosess mot en lovlydig tilværelse, og en teori om hvorfor folk slutter med kriminalitet (Soltveit, 2019). Det er bred enighet blant forskere om at desistance-begrepet innehar flere dimensjoner, men det er ulikheter i litteraturen rundt hva som fokuseres på i desistance-prosessen. Det understrekes likevel av mange forskere at desistance handler om hele prosessen ut av kriminalitet og ikke kun sluttresultatet etter rehabilitering (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216).

Forskning på desistance har foregått i mange år, og av flere ulike forskere. Forskningen tar blant annet for seg årsaker til hvorfor folk begår kriminelle handlinger, og hvorfor noen velger å slutte med kriminalitet (Sampson & Laub, 2003, s. 295). Sampson og Laub er to forskere som har forsket på dette feltet. De mener at det er vanskelig å gjennomføre langsiktige studier som avdekker årsakene til at noen slutter med kriminalitet, mens andre fortsetter store deler av

livsløpet (Sampson & Laub, 2003, s. 295). Det er likevel gjort nyere studier på feltet som peker på at blant annet vendepunkter, og bunnpunkter i livet kan være viktige årsaker til en begynnende desistance-prosess (Carlsson, 2012; Chen, 2018). Andre faktorer som pekes på som viktige i prosessen er familiedannelse, fast bopel og stabil sysselsetting (Carlsson, 2012; Gålnander, 2020; Todd-Kvam, 2019). Det er derimot ikke slik at arbeid, familiedannelse, fast bopel eller andre slike livsendringer i seg selv som er direkte årsaken til desistance. Nevnte faktorer kan likevel føre til andre viktige endringer i livssituasjon, og anses dermed som nødvendige livsendringer for at desistance-prosessen skal starte (Carlsson, 2012, s. 3). Dette samsvarer med funn gjort av Aase & Skardhamar fra 2014. De legger frem i sin studie at familie og sysselsetting er viktige faktorer som påvirker til å avstå fra kriminalitet (Aase & Skardhamar, 2014, s. 1). I deres studie undersøkes et utvalg menn med kriminell bakgrunn som ikke fikk ny siktelse på seg i løpet av en femårsperiode. De fant imidlertid ut at det kun var halvparten av undersøkelsesobjektene som giftet seg, ble foreldre eller fikk jobb i løpet av forskningsprosjektet, og de konkluderer dermed med at det også finnes andre grunner til at folk slutter med kriminalitet (Aase & Skardhamar, 2014, s. 3). For å lykkes med og avstå fra kriminalitet må tidligere lovbrøtere skape en mening med livet, i tillegg til å redegjøre for og forstå hva de har gjort galt og hvorfor de ikke er sånn lenger (Maruna, 2001, s. 7). Det blir nødvendig å forklare både for seg selv og andre hvordan den turbulente fortiden bidrar til den nye reformerte identiteten (Maruna, 2001, s. 7-8).

Soltveit (2019) skriver om tre ulike faser rundt det å avstå fra kriminalitet. Først handler det om å stoppe den kriminelle atferden, og deretter er fokusområdet å endre identitet fra å være lovbrøter til å se seg selv som lovlydig (Soltveit, 2019). Den tredje delen handler om å skape en tilhørighet slik at man blir akseptert av andre og dermed kan bryte etablerte kriminelle mønstre, og redusere risiko for tilbakefall (Soltveit, 2019). Valget om å slutte med kriminell aktivitet knyttes som nevnt ofte til vendepunkter, men kan også være en modningsprosess hvor man endrer verdier og tankegang (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Ofte forbindes vendepunkter i livet med at man har nådd et bunnpunkt og søker hjelp fordi man ikke ønsker å leve slik lenger (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Et slikt bunnpunkt kan for eksempel være etter en soning, hvor den domfelte ønsker en endring i livet slik at en ny dom ikke forekommer. Ved å nå et slikt bunnpunkt kan det hentes ny motivasjon for å starte en endringsprosess (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216).

Shadd Maruna er en viktig bidragsyter i redegjørelsen av desistance-begrepet. Maruna tar i sin forskning for seg at det ikke nødvendigvis er vanskelig å slutte å gjøre en kriminell handling, men at problemet ofte ligger i å holde seg på matta, og fortsette slik (Maruna, 2001, s. 17). Dette innebærer ikke bare at man velger vekk kriminelle handlinger, men at man også holder seg på rett spor for å ikke havne inn i kriminalitet igjen. Maruna fokuserer i sin forskning spesielt på generativitet og egeninnsats for å lykkes i desistance-prosessen. I den påfølgende presentasjonen av oppgavens teori vil jeg ta for meg deler av desistance-forskningen som belyser samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer. Jeg vil også presentere teori som handler om arbeidets betydning i rehabiliteringen, sammen med teori om stemping og restemping, og utfordringer med å holde seg på matta. Disse områdene anses som relevante for oppgavens problemstilling og vil knyttes sammen med innhentet empiri og drøftes senere i oppgaven.

2.2 Samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer

En viktig del av rehabilitering etter soning er jobben en selv gjør for å lykkes. Desistance-forskningen belyser et viktig samspill mellom subjektive og sosiale faktorer som påvirker endringsprosessen (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). I en endringsprosess finnes det altså en del sosiale faktorer som er med å påvirke til endring. Disse kan være endringer i levekår eller relasjoner (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Andre sosiale faktorer kan være utfordringer med å skaffe seg bolig eller arbeid (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). I dette delkapittelet vil jeg fokusere på samspillet mellom de sosiale og subjektive faktorene som bidrar til endring, med spesielt fokus på hva hver og en gjør for å bidra til egen bedring. De subjektive forholdene kan eksempelvis dreie seg om et ønske om en endring i livet man lever, at man ikke ønsker å leve på den måten lenger, eller endringer i holdninger og vurderinger (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). I sammenheng med de subjektive faktorene finner vi begrepet "agency", videre omtalt som aktørskap på norsk. Dette forstås vanligvis som evnen til å ta intensjonelle valg, altså valg som er reflektert rundt og gjort med bevissthet (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Prosessen rundt å ta intensjonelle valg kan deles inn i fire trinn som handler om henholdsvis å vende ryggen til kriminalitet, å kunne se seg selv i nye roller enn de gamle kriminelle rollene, å være åpen for endring som er nødvendig og å være mottakelig for endringene som skjer (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 217). Hvilke endringer man selv gjør under rehabiliteringen er av stor relevans, og det er dermed viktig å se egne muligheter og ha troen på det en selv får til, for å kunne leve et lovlydig liv (Gjeruldsen

& Jensen, 2021, s. 217). Ved å ha stor tro på seg selv og innflytelse over eget liv øker sannsynligheten for å lykkes med desistance (Maruna, 2001, s. 105-106).

De subjektive og sosiale faktorene henger tett sammen. De subjektive valgene om livsendringer henger sammen med sosiale strukturer, som eksempelvis å kutte kontakten med gamle miljøer og venner med dårlig påvirkning (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 217). Videre dreier subjektive faktorer seg blant annet om å etablere en historie om en selv og eget liv som en kan leve med og formidle til andre (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 217). I denne sammenheng er narrativer et sentralt begrep som tar for seg både en rekonstruering av fortiden og en retning for fremtiden (Maruna, 2001). Narrativer brukes i sammenheng med å lage en historie om seg selv og fortiden sin som er presentabel og har mening for den enkelte (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 217). Hvilke narrativer som er mulig å skape og vedlikeholde i desistance-prosessen påvirkes av sosiale og kulturelle forhold (Maruna, 2001, s. 39). Fortellingene sier mye om menneskers selvforståelse og selvrepresentasjon, og de er dynamiske fordi de fort kan endres under påvirkning av eksempelvis straffesystemet, behandlere eller andre forhold (Maruna, 2001, s. 39). Respondentene til Gjeruldsen & Jensen vektlegger drømmer og håp om et konvensjonelt liv, og sier dette har vært med på å føre til vendepunkter i livene deres (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 221). I den nevnte studien til Gjeruldsen og Jensen er det gjennomført 20 dybdeintervjuer med 20 norske kvinner som er tidligere straffedømte (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 218).

Jobben man selv gjør for å lykkes med desistance henger altså ofte sammen med drømmer og mål, og en tidligere straffedømt har gjerne lenger vei å gå for å nå målet sitt (Gålnander, 2020, s. 258). De fleste har et sterkt ønske om å være inkludert i samfunnet, og en lovbrøyer står gjerne i en svakere posisjon når de starter en endringsprosess (Gålnander, 2020, s. 258). For å oppnå drømmen om et "normalt" liv må det mange endringer til, og noen av disse endringene er utenfor hva som er oppnåelig av den domfelte selv. Mange føler seg hindret av strukturelle hindringer, som for eksempel manglende evne til å skaffe seg fast bopel, sysselsetting eller et sunt nettverk (Gålnander, 2020, s. 258). Slike barrierer kan være ødeleggende for desistance-prosessen, og dette understreker igjen viktigheten av samspillet mellom subjektive og sosiale faktorer (Gålnander, 2020, s. 258-259). Av de subjektive faktorene viser det seg at håp fremkommer som en kanskje nødvendig betingelse for å lykkes med desistance (Gålnander, 2020, s. 259). Dette begrunnes i at de domfelte med en tilstrekkelig følelse av håp lettere vil kunne legge merke til og ta tak i potensielle "hooks for

change''. Dermed vil den subjektive faktoren håp gjøre individet i stand til å gjøre det beste ut av situasjoner og ha en håpefull tankegang om fremtiden (Gålnander, 2020, s. 259). Det første valget man selv må ta er valget om å slutte med kriminalitet (Gålnander, 2020, s. 259).

Deretter er det som nevnt mange faktorer som påvirker endringsprosessen videre, og opprettholdelsen av avstanden fra kriminelle handlinger.

Paternoster og Bushway presenterer en identitetsteori som bygger på forestillingen om at mennesker har en nåtid og en fremtid, som kan styres av en selv (Gålnander, 2020, s. 260). Essensen til identitetsteorien handler om at individet selv tar en beslutning om å slutte med kriminalitet, og strukturerer en plan og noen tiltak som er i samsvar med dette målet (Gålnander, 2020, s. 260). Dette kan kobles sammen med begrepet aktørskap, som handler om å ta intensjonelle valg for seg selv og sin egen endringsprosess. Maruna legger også frem viktigheten av å skrive om historien om eget liv av betydning for å lykkes med desistance (Maruna, 2001, s. 105). Sammen med håp for fremtiden kan optimisme og følelsen av mestringsevne være med på å opprettholde desistance-prosessen (Maruna, 2001, s. 105). Istedenfor å gjemme vekk sin egen fortid, må man ta eierskap til den, og skape en historie om egen fremtid (Maruna, 2001, s. 105).

Troen på seg selv fremstår som viktig for å lykkes med desistance (Maruna, 2001, s. 105). Eierskap til egen endring fremkommer også som sentralt i mye forskning (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 40). Den enkeltes individuelle valg og handlingsevne står frem som viktige momenter i en endringsprosess. Dette fordi kriminalomsorgen, NAV, terapeuter eller familie ikke klarer å forandre en person som ikke gjør et forsøk selv på å forandres ''fra innsiden'' (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 40). Arbeidsrettede- og sosiale tjenester fra samfunnet står likevel frem som viktige innsatsområder for å lykkes med tilbakeføringen til samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 6). Disse faktorene kobles sammen med tilgang på helse- og omsorgstjenester, bolig og opplæring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 6). Etter løslatelse er det nødvendig å bygge en bro mellom livet i fengsel og livet i frihet, slik at overgangen blir best mulig (Falck, 2015, s. 10). I den forbindelse vil det være verdifullt med godt samarbeid mellom hjelpetjenester i samfunnet slik at overgangen mellom fengsel og livet utenfor blir god (Falck, 2015, s. 11). Det er altså behov for både subjektive og sosiale faktorer i et fungerende samspill for å styrke tilbakeføring.

2.3 Betydningen av arbeid

Vektleggingen av arbeid som et element i straffegjennomføringen har vært antatt viktig det siste århundre (Maruna, 2001, s. 117). Selv om det er mange faktorer som anses som nødvendige i desistance-prosessen står arbeid frem som en sentral og viktig faktor for å lykkes (Maruna, 2001, s. 117). Forskning viser at individer som skaffer seg jobb etter soning har større sannsynlighet for å lykkes med å slutte med kriminalitet (Todd-Kvam, 2019, s. 1489). Arbeid kan ha flere funksjoner i en persons liv, hvor det både kan virke givende og utfordrende i endringsprosessen. Dersom det oppleves som givende, virker det sannsynlig som viktig for desistance (Maruna, 2001, s. 128). Arbeidets betydning står frem ulikt i litteraturen, ut fra hvilke aspekter ved arbeid som vektlegges. To teorier om hvordan arbeid og desistance henger sammen finner vi i artikkelen til Skardhamar og Savolainen fra 2014. Den ene teorien handler om at arbeid er et vendepunkt, hvor det å få jobb setter i gang desistance-prosessen og fører til at man avstår fra kriminalitet (Skardhamar & Savolainen, 2014, s. 264). Den andre teorien handler om modning, og går ut på at en får arbeid som en konsekvens av at man allerede har sluttet med kriminalitet, og dermed vært gjennom en endringsprosess (Skardhamar & Savolainen, 2014, s. 263-264). Funnene i studien til Skardhamar og Savolainen støtter modningsperspektivet i større grad enn vendepunktperspektivet, da de hevder at sysselsetting kommer som en konsekvens av desistance (Skardhamar & Savolainen, 2014, s. 263).

Arbeid etter soning er med på å gi den domfelte en ny rolle, og denne rollen hjelper til i endringsprosessen mot en lovlydig borger (Maruna, 2001, s. 123). Hva slags type arbeid man får viser seg også å være av betydning for rehabiliteringen. Arbeid som bidrar til at man kan gjøre noe godt for andre oppleves mer meningsfullt enn arbeid der kun lønn er belønningen (Maruna, 2001, s. 128). Domfelte får imidlertid ofte tilbud om jobbene som "ingen" i samfunnet vil ha (Maruna, 2001, s. 127). Arbeid i seg selv oppleves ikke av mange som direkte meningsfullt, men det er hva arbeid gjør med selvfølelse og identitet man må lære seg å like (Maruna, 2001, s. 125). Derfor er det verdifullt at de domfelte eksponeres for arbeid etter soning slik at de får oppleve belønningen arbeid gir (Maruna, 2001, s. 125-127). Når man forplikter seg til noe og investerer mye tid i for eksempel en jobb, kan det resultere i at man til slutt ønsker å beholde jobben for å ikke miste alt man har investert (Skardhamar & Savolainen, 2014, s. 264).

2.3.1 Generativitet

Gjennom prosessen hvor man går fra å være kriminell til å ikke være det lenger har mange et tomrom å fylle (Maruna, 2001, s. 118). Kriminalitet har tidligere fylt dette tomrommet, og mange føler seg dømt til å være en avviker (Maruna, 2001, s. 118). I denne sammenheng presenteres begrepet ‘generativity’. Begrepet vil videre omtales som ‘generativitet’ på norsk. Det viser seg at mange tidligere domfelte synes å bli trukket mot generative roller og aktiviteter (Maruna, 2001, s. 118). Generativitet er et produkt av både et indre driv og sosiale krav fra samfunnet rundt (Maruna, 2001, s. 118). Begrepet kan defineres som meningen man får av å gjøre noe godt for andre, eller prosessen med å ‘gi tilbake’ til samfunnet, og kanskje spesielt til fremtidige generasjoner (Nugent & Schinkel, 2016, s. 568). De generative systemene ser ut til å dekke flere behov i de domfeltes liv, blant annet kan de generative rollene gi en alternativ kilde til mening (Maruna, 2001, s. 118). Ved å hjelpe andre kan man også avlaste sin egen følelse av skyld og skam. Dette henger sammen med at de domfelte ofte føler at de har gjort mye dumt mot samfunnet og andre mennesker, og dermed føles det ekstra viktig for dem å gjøre det godt igjen ved å gjøre noe godt for andre (Maruna, 2001, s. 119). Ved å hjelpe andre opprettholder også den tidligere lovbrøteren sin egen endringsprosess (Maruna, 2001, s. 119).

Det er mye skam og skyldfølelse knyttet til å ha begått kriminelle handlinger tidligere i livet (Maruna, 2001, s. 121). I den forbindelse viser det seg at generative handlinger bidrar til å hjelpe den domfelte med å forsones seg med tidligere feil og komme seg videre. Ønsket om å hjelpe andre kommer også hos mange som et resultat av å selv ha fått mye hjelp fra både frivillige organisasjoner og andre hjelpetiltak (Maruna, 2001, s. 122). Forsoningen ved å hjelpe andre kan også rettes mot familiemedlemmer eller andre i nettverket som har stått ved den domfeltes side (Maruna, 2001, s. 122). Ønsket om å gi noe tilbake kommer sterkt frem hos respondentene til Maruna. Behovet for å hjelpe andre beskrives av noen som en gjeld de føler at de skylder samfunnet (Maruna, 2001, s. 123). Denne gjelden beskrives imidlertid mest som noe de skylder seg selv etter å ha rotet bort store deler av livet på kriminalitet og soning i fengsel (Maruna, 2001, s. 123). Deres egen glede er dermed stor hvis de klarer å hjelpe bare ett annet menneske på sin vei.

Begrepet generativitet kan også knyttes til verdien av arbeid i rehabiliteringsprosessen. Dette fordi arbeidet kan skape situasjoner der den domfelte gjør noe godt for andre, og dermed oppfyller den generative rollen. Arbeid kan fylle et tomrom som tidligere ble fylt av

kriminalitet, og gjennom arbeid kan en produsere noe, skape noe og gjøre gode ting for andre. Dermed kan generativitetsbegrepet knyttes sammen med betydningen av arbeid i rehabiliteringsprosessen.

2.4 Stempling og restempling

Teori om stempling og restempling blir sammen med desistance relevant teori i denne oppgaven. Stemplingsteorien supplerer desistance-forskningen fordi den setter lys på hvordan stempling kan påvirke rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Stempling og restempling kan både bidra til å vanskeliggjøre og muliggjøre desistance. Ved å stemples som en avviker settes et lokk på domfelte som ønsker å vende tilbake til samfunnet igjen, og slik stempling kan bidra til å vanskeliggjøre desistance. Restemplingen kan derimot muliggjøre desistance ved at de tidligere straffedømte får en mulighet til å restemples som ‘alminnelige’ borgere. Howard Becker presenterer det som kalles stemplingsteorien. Denne vil jeg videre presentere sammen med Astrid Skatveds omvendte stempling og fokus på hverdagsresponsivitet.

2.4.1 Beckers stemplingsteori

Howard S. Becker hevder stemplingsprosesser kan påvirke menneskers opplevelse av egen identitet, og at et stempel som avviker utvikler det som kalles en ‘nedadgående karriereretning’ (Skatvedt, 2020, s. 41). Skrevne og uskrevne regler er en realitet i alle samfunn, og disse reglene definerer situasjoner vi er i daglig (Becker, 1991, s. 1). Reglene spesifiserer om en handling er ‘rett’ eller ‘gal’, og dersom reglene brytes blir dette sett på som avvikende handlinger (Becker, 1991, s.1). De som utfører avvikende handlinger blir stemplet som avvikere, til tross for om man er enig i dette selv eller ikke (Becker, 1991, s. 1). Det er samhandling med andre mennesker som gjør at stemplingen gjøres ‘gjeldende’. Dersom du er kriminell og begår en kriminell handling uten å bli avslørt, stempler man ikke seg selv som avviker, nettopp fordi den kriminelle handlingen ikke har blitt avslørt i sosial kontekst. Det er først når vedkommende blir avslørt at stemplingen starter av mennesker rundt (Becker, 1991, s. 11). Stemplingen som skjer, avhenger også av hvilken type avvikende handling som er gjort. Er den avvikende handlingen langt ‘utenfor’ og blir ansett som mindre lik oss selv, straffes man hardere (Becker, 1991, s. 2). Ved et kriminelt handlingsmønster stemples man altså som avviker når den kriminelle handlingen blir avslørt og sanksjoneres av samfunnet man er en del av. Den kriminelle handlingen avsløres, noe som videre kan føre til en dom og en fengselsstraff. Stemplingen som gjøres av samfunnet rundt,

om at handlingen som er gjort er gal, er med på å påvirke eget syn på seg selv. Dette anses som svært relevant i sammenheng med oppgavens problemstilling, da slik stemping kan forekomme i rehabiliteringsprosessen.

Etter at man er stemplet som en avviker kan sanksjonene fra omgivelsene sette seg fast i personen som stemples (Skatvedt, 2020, s. 41). Becker mener at det som videre kan skje er at den stemplede som en del av en prosess blir en avviker og utvikler et atferdsmønster som bekrefter denne identiteten. Vellykket stemping har ifølge Becker skjedd når den stemplede har tatt til seg stempelet og kjenner seg som en avviker (Skatvedt, 2020, s. 42). Det som videre kan skje er at han eller hun får en ‘masterstatus’, som innebærer at stempelet som for eksempel kriminell, overskygger andre roller hos personen. Slike roller kan for eksempel være tømrrer, student, forelder eller ektefelle (Skatvedt, 2020, s. 42). I rehabiliteringssammenheng og knyttet til denne oppgaven er dette relevant å redegjøre for ettersom synet en domfelt har på seg selv i stor grad kan være med å påvirke rehabiliteringsprosessen (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 217). Dette for enklere å kunne vende tilbake til, og opparbeide en hverdag igjen etter løslatelse. Merkelapper som settes av mennesker med definisjonsmakt i samfunnet kan ofte oppleves som vanskelige å endre eller bli kvitt (Skatvedt, 2020, s. 42). Becker mener at samfunnet er sosialt konstruert, og at det er mektige mennesker i samfunnet, som for eksempel leger og andre som setter diagnoser, som har makt til å bestemme (Skatvedt, 2020, s. 43). Videre vil jeg presentere Skatvedts omvendte stemping og hvordan hun mener at dersom stemping skjer, vil det også være mulig å restemples som ‘normal’ gjennom det som kalles hverdagsresponsivitet.

2.4.2 Skatvedts omvendte stempingsteori

Skatvedt (2020) presenterer det som blir kalt omvendt stemping gjennom hverdagsresponsivitet. Dette er meget relevant knyttet til denne problemstillingen fordi det beskrives hvordan hverdagslig samhandling kan være med på å restemple avvikere til ‘normale’ mennesker igjen. Skatvedt mener at dersom mennesker kan stemples, så må det også være mulig å restemples til et alminnelig menneske igjen, og gå fra en outsider til å bli en insider (Skatvedt, 2020, s. 44). Profesjonsutøvere har en viktig rolle i restemplingen. I en rehabiliteringsprosess møter de domfelte mange profesjonsutøvere enten i behandlingssituasjoner eller i ulike rehabiliteringsprogram. Profesjonsutøverne fungerer som mennesker som kan stemple de ‘ualminnelige’ menneskene som alminnelige (Skatvedt, 2020, s. 43). Det er knyttet makt til stemping av andre mennesker. Makt har også

profesjonsutøverne som restempler. Dette på bakgrunn av en autorisasjon eller legitimitet profesjonsutøverne har fordi de tilhører gruppen av de alminnelige menneskene (Skatvedt, 2020, s. 43). Det er samhandlingen med profesjonsutøverne som anses som verdifullt i rehabiliteringsprosessen, ifølge Skatvedt. Den hverdagslige samhandlingen bidrar til at hver enkelt kan endre synet de har på seg selv på grunnlag av en samhandling med de som omtales som de alminnelige menneskene. Som en del av restemplingen presenterer Skatvedt noe hun kaller ‘’hverdagsresponsivitet’’.

Hverdagsresponsivitet beskrives som en samhandling mellom profesjonsutøver og tjenesteyter der profesjonsutøver står i en unik posisjon til å stemple den andre som et alminnelig menneske (Skatvedt, 2020, s. 45). Dette kan skje gjennom en hverdagslig samhandling hvor profesjonsutøver inviterer på en uformell kaffe eller snakker om alminnelige, hverdagslige ting som gjør at det formidles at man er av samme slag (Skatvedt, 2020, s. 45). I slike situasjoner oppheves asymmetrien mellom profesjonsutøver og tjenestemottaker for en liten periode, og tjenestemottaker kan få en følelse av å være et alminnelig menneske på lik linje som profesjonsutøveren. Som en del av denne hverdagsresponsiviteten kan bare det å prate om noe helt alminnelig utenfor behandlingssituasjoner eller ta en røyk på trappen med behandleren gi følelsen av å være en del av de alminnelige (Skatvedt, 2020, s. 45). Domfelte er ofte utsatt for stigma og stempling, og dermed blir omvendt stempling i møte med profesjonsutøvere viktig for ikke lenger å anses som en avviker. Dette er viktig for rehabiliteringen og for å se seg selv som et normalt menneske igjen når man skal tilbake til samfunnet. Stemplingen Becker beskriver og restemplingen Skatvedt tar for seg anses derfor som relevante bidrag for å belyse oppgavens problemstilling ettersom teoriene kan si noe om ulike faktorer som kan påvirke rehabiliteringsprosessen.

2.5 utfordringer med å holde seg på matta

Desistance-forskning er vanligvis presentert i et positivt lys, hvor temaer som ‘’making good’’ og generativitet går igjen i litteraturen (Nugent & Schinkel, 2016, s. 568). Forskningen fokuserer på at desistance-prosessen som oftest har et positivt resultat både for individet og samfunnet rundt. Dette gjelder imidlertid ikke for alle som avstår fra kriminalitet (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). Forskning viser at å holde seg på matta oppleves for noen som smertefullt, og kan føre til begrensede liv. Desistance-prosessen fører altså med seg ikke bare positive utfall, men også utfordringer med blant annet identitet og relasjoner (Nugent &

Schinkel, 2016, s. 568). Noen individer lykkes med å holde seg på matta i lange perioder, men har problemer med å etablere en ny identitet som lovlydig (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). Mange sliter også med følelse av håpløshet og vanskeligheter med å nå målene de har satt seg i endringsprosessen. Utfordringer med å holde seg på matta kan også omfavne problemer med rusmisbruk, mangel på fast bopel, vanskeligheter med å få jobb eller manglende motivasjon hos individet (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569).

Etter endt soning av dom kan det forekomme ulike "pains of desistance" (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Det viser seg at smerter knyttet til isolasjon og ensomhet, samt mangel på håp kan være problemer de straffedømte møter på. For å unngå ny kriminalitet etter løslatelse kan det være nødvendig for mange å isolere seg og holde seg unna tidligere kriminelle miljøer, noe som igjen kan føre til ensomhet (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). For noen kan det være vanskelig og skape en ny identitet som lovlydig, og noen lever derfor liv de ikke er komfortable med eller kjenner seg igjen i. I fengsel blir mange vant til livene de lever, og overgangen mellom livet bak murene og livet i utenfor kan være vanskelig. Noen vil ha problemer med å få kontroll på sine nye liv utenfor murene (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Det kan oppleves som vanskelig å endre atferdsmønster, og å motstå fristelser til å begå ny kriminalitet, og for mange resulterer det i isolasjon og håpløshet (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Følelsen av håpløshet ved å ikke være i stand til å delta i sitt eget liv, eller gjøre endringer i eget liv, kan bidra til manglende motivasjon i endringsprosessen (Nugent & Schinkel, 2016, s. 574). Desistance blir av mange beskrevet som en prosess med endringer mot et kriminalitetsfritt liv. For noen oppleves det derimot ikke som en prosess, men snarere som en utholdenhetstest med liten grad av "belønning" for egen innsats (Nugent & Schinkel, 2016, s. 580). Ved å få seg arbeid, fritidssysler og nye opplevelser hjelpes tidligere domfelte til å komme seg videre og bygge et nytt liv, istedenfor kun å eksistere (Nugent & Schinkel, 2016, s. 580). Slike opplevelser gjør også at den nye identiteten utøves og bekreftes av et bredere publikum.

Forskningslitteraturen peker på at økonomiske vanskeligheter også kan ha en svært negativ innvirkning i endringsprosessen til de tidligere domfelte (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). En stor utfordring hos mennesker som har sonet en straff er å håndtere økonomiske problemer i etterkant av soningen (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). Litteratur om den skandinaviske eksepsjonalismen fremhever at soning i Norge er progressiv og rehabiliterende, og at domfelte har betalt sin gjeld til samfunnet når straffen er ferdig sonet (Todd-Kvam, 2019, s. 1478).

Todd-Kvam peker på at den norske stat likevel ofte ilegger de domfelte høy straffegjeld etter soningen er ferdig (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). U håndterlig gjeld viser seg å være en stor utfordring for de straffedømtes reintegrering i samfunnet og for desistance-prosessen. Det som omtales som "straffegjeld" kan legge et lokk på mange straffedømtes mulighet til å reintegreres i samfunnet (Todd-Kvam, 2019, s. 1479). Dette kan blant annet skje fordi høy gjeld fører med seg ulemper for individet. Ulempene kan dreie seg om redusert inntekt, ofte på grunn av lønnstrekk, i tillegg til begrenset tilgang til bolig, lånemuligheter og sysselsetting (Todd-Kvam, 2019, s. 1482). De økonomiske problemene viser seg også å øke sannsynligheten for ytterligere kontakt med straffesystemet. Samlet sett kan straffegjelden føre til mer antisosial atferd enn prososial atferd (Todd-Kvam, 2019, s. 1482). Straffedømte har ofte utestående fordringer til staten i form av bøter og erstatninger, samt til private kreditorer for eksempelvis narkotikagjeld (Todd-Kvam, 2019, s. 1482).

Forskning på tidligere straffedømte i Norge viser at de som skaffer seg jobb har mindre sannsynlighet for tilbakefall til kriminalitet (Todd-Kvam, 2019, s. 1489). Sysselsetting kan antas å bidra positivt i desistance-prosessen blant annet fordi det gir en kilde til inntekt. U håndterbar gjeld kan bidra til å redusere motivasjonen til å skaffe seg arbeid, blant annet på grunn av lønnstrekk (Todd-Kvam, 2019, s. 1489). Den manglende motivasjonen for arbeid kan blant annet dreie seg om at lønnstrekkene vil være så store at de hemmer et vanlig liv (Todd-Kvam, 2019, s. 1489). Det symbolske aspektet ved sysselsetting kan bli negativt påvirket fordi du fortsetter å utsettes for konsekvensene av dommen selv etter soningen, i form av lønnstrekkene. Selv om arbeidsplassen trenger individet som en del av teamet, og verdsetter arbeidsinnsatsen, vil lønnslippen og bankkontoen fortsatt bidra til en stemping som annerledes (Todd-Kvam, 2019, s. 1489 – 1490). Til tross for problemer knyttet til høy gjeld og manglende motivasjon for arbeid velger mange likevel å opprettholde sysselsetting. Det oppleves for mange som viktig å ha noe meningsfullt å gjøre, og at det dermed fortsatt er meningsskapende å arbeide til tross for u håndterbar gjeld (Todd-Kvam, 2019, s. 1489 – 1490).

Det viser seg altså at til tross for at mye desistance-forskning peker på positive utfall av prosessen, er det også mange som lider av "pains of desistance" (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Eksempler på dette kan være vanskeligheter med å opprettholde motivasjon og håp for fremtiden, sammen med isolasjon og ensomhet i forbindelse med å måtte bryte ut av gamle kriminelle miljøer. Overgangen mellom fengsel og livet utenfor kan også oppleves som

vanskelig for mange, og det kan være utfordrende å håndtere alt den nye hverdagen bringer med seg (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Kombinert med økonomiske problemer og høy gjeld, kan desistance-prosessen være alt annet enn enkel, og det settes stopper for en ønsket endring hos de straffedømte (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). Det viser seg at bolig, utdanning, arbeid, sosial støtte og økonomisk rådgivning kan være nøkkelementer for at tidligere straffedømte skal returnere til samfunnet på en god måte (Todd-Kvam, 2019, s. 1482). Dermed er det viktig å arbeide for at en kombinasjon av disse faktorene gjør at hverdagen kan håndteres på en god måte etter endt soning.

3 Metode

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for valgt metode til å studere domfeltes erfaringer med rehabilitering etter løslatelse fra fengsel. Jeg har valgt kvalitative intervjuer for å belyse problemstillingen, da det anses som en relevant metodisk tilnærming for å belyse denne typen problemstilling. Jeg har ønsket å få innblikk i de domfeltes erfaringer og opplevelser med rehabiliteringsprosessen etter løslatelse. Intervjupersonene er deltakere på et arbeidsrettet ettervernstiltak som har som hovedmål å få deltakerne raskt ut i arbeid etter soning.

Forskningsdeltakerne er rekruttert inn i tiltaket, og er personer som er motiverte for endring. Jeg har benyttet meg av det semi-strukturerte intervjuet, da denne formen for intervju egner seg godt til å få frem personlige erfaringer. Semi-strukturen sørger for at intervjuet er åpent for å bevege seg noe utenfor forskerens intervjuguide (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 121) og dermed økes mulighetene for god dybde av informasjon under intervjuet.

Ved denne typen intervju følges en intervjuguide (vedlegg 1), slik som ble gjort i dette prosjektet. Det er også åpenhet for andre tema eller vinklinger enn forskeren har sett for seg på forhånd (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 121). En slik form for intervju egner seg godt til denne typen problemstilling. Dette begrunnes i at det er svært aktuelt å benytte seg av intervju for å belyse personlige erfaringer hos forskningsdeltakerne (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 20). Et intervju foregår som oftest ansikt til ansikt (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117), og dette skaper et møte mellom forsker og intervjuperson som kan inneholde svært verdifull informasjon. Intervjuet åpner for kunnskapskonstruksjon i møte mellom forsker og intervjuperson, sammen med dybde i forklaringer og skildringer.

3.1 Valg av metodisk tilnærming

Valg av metode har mye å si for studiens utforming. Forskningsdesignet utgjør strukturen jeg har valgt for gjennomførelsen av datainnsamlingen. Kvalitative og kvantitative metoder har begge som mål å få en god forståelse av samfunnet vi lever i, men på litt ulike måter (Dalland, 2017, s. 52). De kvalitative metodene er blant annet orientert rundt verdien av å få dybde i det man undersøker, samt en følsomhet og best mulig gjengivelse av hva forskningsdeltaker mener (Dalland, 2017, s. 53). De kvalitative metodene innhenter data som ikke lar seg tallfeste, som for eksempel meninger og følelser rundt et tema (Dalland, 2017, s. 53). Kvalitativ og kvantitativ metode er ikke to motsetninger av hverandre selv om de fokuserer på ulike ting. Når det tas valg av metode til en studie handler det om ulike måter å belyse problemstillingen på, og det må tas valg om hvilken måte som er den beste til å belyse det

som undersøkes. Begge formene inneholder både styrker og svakheter som vil påvirke studiens resultater (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 89). Det er dermed svært viktig for studien at forskeren har kunnskap om styrker og svakheter ved begge metodene, samt hvordan metoden som velges vil påvirke forholdet mellom forsker, kunnskap og virkelighet (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 89). Valg av metode til denne studien har jeg derfor gjort med bakgrunn i den kvalitative metodens egenskaper og mulighet for dybde i det jeg undersøker.

Ettersom kunnskap konstrueres i intervjuet under møtet mellom forsker og forskningsdeltaker, er det nødvendig å reflektere over hvilken rolle forskeren har under intervjuet (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117). Dette henger også sammen med hvilket syn på kunnskap jeg som forsker har. Her skilles det mellom henholdsvis kunnskapsinnhenting og kunnskapskonstruksjon (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 71). Disse to formene for kunnskapssyn illustreres ofte med å beskrive intervjueren med metaforene "gruvearbeider" eller "reisende" (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 71). Gruvearbeideren har som fokus å hente verdifull informasjon fra intervjupersonen, og informasjonen til respondenten graves frem og tas opp i dagens lys. Målet er at informasjonen skal hentes ut av intervjupersonen uten å bli forstyrret av intervjueren (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 71). Den reisende illustrerer en annen form for kunnskap, en kunnskapskonstruksjon som oppstår i møte med andre. Denne formen for kunnskapssyn foregår som en interaksjon med andre mennesker, og kunnskapen oppstår i samspill (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 71-72). I denne studien har hovedvekten min som forsker sentralisert seg rundt et "reisende" kunnskapssyn. Som reisende fokuserte jeg på å lytte til intervjupersonens fortellinger, og stille undrende spørsmål om noe var uklart. På den måten oppstod kunnskapen i samspill mellom intervjupersonen og meg selv. Oppgaven baserer seg på en analyse av intervjupersonenes erfaringer med rehabilitering etter soning. Sammen med tidligere forskning og aktuelle teorier danner dette grunnlaget for min tolkning.

I denne studien vil min posisjon som forsker løfte frem de domfeltes erfaringer, og det er deres fortellinger jeg ønsker å få frem i denne studien. Jeg vil operere med en pragmatisk tilnærming, som innebærer en blanding av det induktive og deduktive synet (Postholm & Jacobsen, 2017, s. 40). Ved en ren induktiv tilnærming går forskeren inn med et helt åpent sinn, uten forutinntatte holdninger (Postholm & Jacobsen, 2017, s. 40). Motpolen, en deduktiv tilnærming, innebærer et sett med hypoteser som undersøkes i forskningsarbeidet. Som forsker vil jeg alltid ha med meg noen bakgrunnskunnskaper som kan påvirke arbeidet,

samtidig som at studien tar utgangspunkt i en forskbar problemstilling som skal besvares. Dermed anses en pragmatisk tilnærming som mest relevant i dette prosjektet. Det blir derfor nødvendig å reflektere over min rolle som forsker gjennom hele arbeidet. Rollen vil innebære både en induktiv tilnærming med et åpent sinn, men også en deduktiv tilnærming via en problemstilling som skal besvares. Gjennom problemstillingen er jeg ute etter de straffedømtes erfaringer og vil fremme deres syn på hvordan rehabiliteringen oppleves. Sentrale begreper i min oppgave, som eksempelvis straff, soning og rehabilitering, er sosialt konstruerte begreper med ulik meningsforståelse. Dermed vil resultatene jeg får gjennom min datainnsamling basere seg på mine respondenters virkelighetsoppfattelse og tolkning av begrepene. Det er derfor nødvendig å være klar over at resultatene jeg innhenter både vil påvirkes av meg som forsker og av hvem jeg snakker med. Oppgaven skrives innenfor et sosialkonstruktivistisk paradigme, noe som innebærer at teori og metodevalg har som utgangspunkt at verden er sosialt konstruert og dynamisk, og dermed endrer seg over tid og avhengig av hvem man samhandler med (Postholm & Jacobsen, 2017, s. 28).

3.2 Tiltaket og rekruttering

Respondentene i dette prosjektet er alle deltakere på et arbeidsrettet hjelpetiltak for domfelte etter straffegjennomføring. Ettervernstiltaket har som mål å få deltakerne raskt ut i arbeid etter løslatelsen, slik at de domfelte inkluderes i arbeidslivet igjen etter endt soning. Arbeidet med dette begynner i noen tilfeller allerede i slutfasen av soningen. Tiltaket hjelper også med andre viktige faktorer i rehabiliteringsprosessen, som for eksempel møter med NAV eller andre behandlings- og hjelpetilbud, eller økonomiske utfordringer. Arbeidstiltaket er i regi av en privat bedrift som har spesielt fokus på arbeid, noe som også vektlegges i denne studien. Forskningsdeltakerne i dette prosjektet ble rekruttert av personer i tilknytning til det aktuelle tiltaket. Deltakerne varierer i alder fra 28 til 46 år, med en gjennomsnittsalder på rundt 40 år. Det er også variasjon i hvor respondentene har sonet, hvor lenge de har sonet og hva de er dømt for. De har alle til felles at de per intervju tidspunkt enten var deltakere eller tidligere deltakere på det nevnte arbeidsrettede tiltaket. Utover dette har deltakerne varierende erfaringer med rehabiliteringstilbud både under og etter fengselsoppholdet.

For å bevare respondentenes anonymitet ble ekte navn aldri notert. Under analyse og drøfting ble deltakerne tildelt fiktive navn. Når forskningsdeltakerne omtales i oppgaven er det vanlig å bruke ulike benevnelser, og disse benevnelsene sier noe om hvilken rolle deltakerne får

(Ryen, 2002, s. 17). Det er i denne oppgaven tatt et bevisst valg om å omtale forskningsdeltakerne som ‘‘deltakere’’, ‘‘respondenter’’, ‘‘forskningsdeltakere’’ og ‘‘intervjupersoner’’. Bruk av ordet ‘‘informanter’’ er bevisst unngått da dette er et begrep som i kriminell sammenheng kan ha negativ konnotasjon.

Når respondenter skal velges til en studie kan det by på flere utfordringer (Ryen, 2002, s. 81-82). Det kan være vanskelig å få tak i respondenter eller få innpass der man ønsker å undersøke. I rekrutteringsprosessen hadde jeg et etablert samarbeid med det arbeidsrettede tiltaket, og var i møter med representanter fra tiltaket i forkant av rekrutteringen. Med bakgrunn i den pågående koronasituasjonen ble deltakerne rekruttert av de ansatte på tiltaket. Jeg intervjuet i denne studien to ansatte på det aktuelle ettervernstiltaket, samt syv forskningsdeltakere med bakgrunn som domfelte. Noen av disse var ferdig med soning, mens andre var i siste del av soningen. Av deltakerne som ble spurt svarte alle ja, med unntak av ett intervju som ble avlyst på kort varsel. På grunn av god respons under rekrutteringen stod jeg i en unik posisjon med tilgang til et betydningsfullt antall respondenter. Det var svært verdifullt for prosjektet, og bidro til at jeg raskt fikk gjennomført gode intervjuer av varierende lengde.

3.3 Det kvalitative intervjuet

Intervjuet er en mye brukt metode for datainnsamling, og egner seg godt i tilfeller der meninger, følelser og opplevelser hos forskningsdeltaker undersøkes (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 95). I et intervju konstrueres kunnskap i møtet mellom forsker og intervjuperson, og egen rolle som forsker blir både viktig og interessant å reflektere over (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117). I forskningsintervjuet er målet å finne frem til kunnskap knyttet til en bestemt tematikk som tar utgangspunkt i forskerens problemstilling (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117). Et intervju kan foregå på flere ulike måter, men en vanlig måte er at det skjer ansikt til ansikt (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117). Når man møtes ansikt til ansikt skaper dette muligheter for å etablere en relasjon mellom forsker og den som blir intervjuet, som kan påvirke samtalen mot mer åpenhet (Postholm & Jacobsen, 2017, s. 68). Det finnes ulike former for kvalitative intervjuer, blant annet det fenomenologiske intervjuet og det narrative intervjuet (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 118-119). I denne studien ønsker jeg å belyse hvilken opplevelse straffedømte har av rehabiliteringen etter soning, og hvordan veier tilbake til hverdagen igjen oppleves for disse menneskene. Dermed hentes det momenter fra hermeneutisk fenomenologi, som har fokus på informantenes opplevelser av ulike situasjoner (Anker, 2020, s. 37). Forskningsdeltakerne er utvalgte personer med erfaringer rundt det som

skal undersøkes i studien. Personene er en heterogen gruppe, som er valgt utfra erfaringer rundt den samme konteksten (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 118).

Det skilles også mellom ulike former for planlegging og gjennomføring av intervjuer (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 120). De ulike formene for strukturering kan være eksempelvis det strukturerte intervjuet, det ustrukturerte intervjuet eller det semi-strukturerte intervjuet. For å belyse oppgavens problemstilling valgte jeg det semi-strukturerte intervjuet fordi jeg vurderte at det kunne fungere godt med kombinasjonen av en satt intervjuguide og åpenheten for andre vinklinger fra forskningsdeltakerne. Det semi-strukturerte intervjuet åpner opp for at forskeren ikke utelukkende følger en intervjuguide, men også har åpenhet for at andre tema eller spørsmål blir en del av intervjuet (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 121). Denne intervjuformen fungerte svært godt i dette forskningsprosjektet, da den åpnet for interessante vinklinger fra respondentene som strakk seg noe utenfor den oppsatte intervjuguiden. Denne informasjonen er svært verdifull for studien fordi intervjupersonene fikk mulighet til å si mer enn det som var rammen for intervjuet.

3.4 Gjennomføringen av intervjuene

Alle intervjuene ble gjennomført i en tidsperiode på to uker. Den første dagen intervjuet jeg to ansatte på det aktuelle ettervernstillaket. Det var nyttig for å innhente informasjon om hvilke fokusområder tiltaket arbeider ut fra, og hva slags syn de ansatte hadde på rehabiliteringen til forskningsdeltakerne. I disse intervjuene fikk jeg nyttig informasjon sett fra et annet ståsted og med andre øyne. De to neste ukene intervjuet jeg syv forskningsdeltakere som enten var i slutfasen av soningen sin, eller ferdig med soning. Alle hadde til felles at de var, eller hadde vært, deltakere på det arbeidsrettede tiltaket. Ved å intervjuer i valgt rekkefølge fikk jeg bakgrunnskunnskap om det aktuelle tiltaket og de ansattes erfaringer. Dette kan også ha påvirket min fortolkning og hvordan jeg deretter møtte de andre forskningsdeltakerne, fordi jeg med kunnskap fra de ansatte allerede hadde gjort meg opp en tanke om hva det innebar å være deltaker på hjelpetiltaket.

Intervjuene ble gjennomført på forskjellige møterom tilknyttet tiltaket, med god avstand i henhold til koronarestriksjonene. Møterommene var kjente plasser for respondentene, noe som kan ha bidratt til økt trygghet. Intervjuene foregikk i hovedsak på dagtid, men også ett ble gjennomført på kveldstid, og de varte mellom 20 minutter og 1,5 time. Det ble brukt båndopptaker under alle intervjuene, og jeg møtte kun på utfordringer knyttet til opptakeren

ved en anledning. De fleste virket ikke å være noe særlig påvirket av at det ble brukt båndopptaker under intervjuene, selv om denne selvfølgelig var et samtaleemne i starten av intervjuet, i sammenheng med informasjonsskriv og samtykkeskjema (vedlegg 2).

Respondentene virket alle takknemlige og glad for å få uttale seg om egne rehabiliterings erfaringer. Jeg opplevde alle respondentene som imøtekommende og hyggelige, og samtlige virket avslappet under intervjuet. Jeg kan likevel ikke med sikkerhet vite om respondentene opplevde situasjonen slik som jeg gjorde.

På bakgrunn av valgte struktur til denne studien ble intervjuene introdusert med en fast intervjuguide. I forkant av intervjuene ble det utarbeidet to forskjellige intervjuguider. En intervjuguide ble laget med formål å intervju to ansatte på tiltaket (vedlegg 3). Her ble det også utdelt informasjonsskriv og samtykkeskjema (vedlegg 4). Den andre intervjuguiden er rettet mot hovedutvalget i studien, de straffedømte og deres erfaringer (vedlegg 1). I tillegg til dette gjorde jeg små justeringer underveis på intervjuguiden til hovedutvalget, da jeg endte opp med å intervju noen respondenter som per intervjutidspunkt var deltakere på tiltaket og noen som hadde vært deltakere tidligere (vedlegg 5). Det var dermed nødvendig med små justeringer i intervjuguidens formuleringer, slik at formuleringene ble relevante for alle i utvalget. Intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt ved alle intervjuene utenom ett, som av geografiske årsaker ble gjennomført digitalt.

Intervjuguiden ble organisert tematisk etter kategorier (vedlegg 1). Innledningsvis stilte jeg spørsmål om hvem deltakerne var, og hvilken bakgrunn de hadde i forhold til blant annet utdanning og yrkeserfaring. Deretter fikk deltakerne spørsmål om arbeidstiltaket og deltakelsen på dette, før spørsmål om arbeidets betydning i rehabiliteringen. Avslutningsvis stilte jeg spørsmål om generelle erfaringer med veier ut av soning og rehabiliteringen etter soning, samt om hverdagslivet og betydningen av nettverk. Intervjuguiden ble brukt gjennom alle intervjuene, men for å få en naturlig og god samtale ble det åpnet opp for samtaleemner eller temaer som befant seg litt utenfor den oppsatte planen. Dette er viktig for å ha en mest mulig åpen dialog (Repstad, 2004, s. 78). Eksempelvis ble det snakket mye om mestring, hverdagslivet og soningserfaringer. Intervjuguiden ble også tilpasset hvert enkelt intervju, da ikke alle forskningsdeltakerne hadde forutsetninger til å svare alle spørsmål, eller at ikke alle spørsmål var like aktuelle for alle deltakerne (Repstad, 2004, s. 79). Erfaringen ble også at noen spørsmål konsekvent ble kuttet ut, enten fordi det ikke var aktuelt, eller fordi det allerede var kommet opp som samtaleemne tidligere i intervjuet, og dermed var belyst. Eksempel på

dette var spørsmålet om de hadde kommet ut i arbeid, noe som ofte ble avklart relativt tidlig i intervjuet.

For at intervjusituasjonen skulle bli mest mulig naturlig og svarene til deltakerne gjengitt på best mulig måte, ble det benyttet lydopptaker under intervjuene. Båndopptaker ved intervjusituasjoner er et nyttig verktøy av flere årsaker. Intervjusituasjonen ble antakelig mer naturlig og mindre anstrengt når jeg ikke behøvde å skrive ned alt deltakerne sa mens de pratet. Båndopptakeren fanger også opp pauser og tonefall, som er svært verdifulle ved analysering av materialet i ettertid (Repstad, 2004, s. 84). Etersom sensitive temaer ble tatt opp under intervjuene til denne studien kan det også tenkes at båndopptakeren kan ha påvirket deltakerne og gjort dem ubekvemme eller reserverte i situasjonen. Det ble også erfart at opptakeren var et problem for en av forskningsdeltakerne, nettopp på grunn av sensitive temaer vedkommende var urolig for at skulle havne i feil hender. Dette gjaldt for eksempel respondentens uttalelser om ulike fengsler og manglende rehabiliteringstilbud. Denne hendelsen bidro til viktig refleksjon rundt bruk av båndopptaker i intervjusituasjoner, og hvilke fordeler og ulemper opptakeren kan ha i intervjusituasjonen. Til tross for både negative og positive sider ved bruk av opptaker besluttet jeg å ta den i bruk. Dette begrunnes i henhold til hvilken verdi det gir empirien at opptakene kan høres flere ganger, og dermed bevarer meningsinnholdet bedre (Ryen, 2002, s. 109-110).

I etterkant av intervjuene ble hvert enkelt intervju transkribert, og det muntlige materialet ble dermed omdannet til skriftlig form (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 205). Jeg valgte å transkribere så tett opp mot intervjuene som mulig, for å huske hvordan intervjuet opplevdes da det ble gjennomført. Under transkriberingen startet også prosessen med å analysere materialet (Ryen, 2002, s. 111). Underveis mens jeg transkriberte skrev jeg ned sentrale ting jeg kom over til bruk i analysedelen. Ved å lytte på opptakene og overføre dem til skriftlig tekst ble jeg også mer oppmerksom på min egen rolle som forsker, hvordan jeg hadde stilt spørsmålene og hvordan jeg opptrådte under intervjuene. Det ga meg nyttig refleksjon før de neste intervjuene, ettersom jeg transkriberte kjapt etter hvert gjennomførte intervju. At jeg prioriterte å transkribere underveis var svært nyttig, og det var til hjelp for de neste intervjuene at jeg ble oppmerksom på hvordan jeg både stilte spørsmål og fulgte dem opp. Alle intervjuene ble transkribert på bokmål for å bevare deltakernes anonymitet, og ingen opplysninger om deltakerne var å finne i dokumentet med transkripsjonen. For å skille

mellom hva jeg sa og hva forskningsdeltaker sa, benyttet jeg meg simpelthen bare av to ulike bokstaver.

Ved transkribering av intervjuene gjøres materiale tilgjengelig for analyse (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 204). Når et intervju transkriberes gjøres det mange valg om hvordan man ønsker å gjengi det som har blitt sagt muntlig. Det er flere ting som faller vekk når muntlig samtale omgjøres til skriftlig tekst, blant annet kroppsspråk, tenkepauser og tonefall (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 204-205). Under transkriberingen overføres muntlig diskurs til skriftlig diskurs (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 204). For å på best mulig måte bevare det man ofte mister ved å overføre tale til tekst, som tonefall og pauser, forsøkte jeg å lage meg en skrivemåte for å signalisere pauser, samtidig som jeg skrev ned spesielle uttrykk som latter, sukking, endring i tonefall og liknende. Dette for å gjøre jobben enklere under analysen, og for å bevare noe av det verdifulle i å kunne sitte ovenfor og se den man samtaler med.

3.5 Studiens validitet, reliabilitet og generaliserbarhet

Det er nødvendig å redegjøre for validitet, reliabilitet og generaliserbarhet i en forskningsstudie. Validitet tar for seg studiens gyldighet, og handler om en refleksjon rundt hvilke begrensninger som er knyttet til forskningen, samt hvilke konklusjoner det er mulig å komme med ut fra dataen som er samlet inn (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 222). Videre sier validiteten også noe om den metoden som er brukt er egnet for å undersøke det som undersøkes (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Validiteten forsøker også å si noe om i hvilken grad observasjonene som er gjort reflekterer de fenomenene som det skal bli sagt noe om (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Når en skal ta for seg studiens gyldighet, er det vanlig å skille mellom intern gyldighet og ekstern gyldighet (Jacobsen, 2015, s. 228). Intern gyldighet handler om hvorvidt vi har fått tak i det vi ønsker og om de resultatene vi har fått oppfattes som riktige (Jacobsen, 2015, s. 228). Det går også ut på om de begreper og teorier vi bruker for å beskrive virkeligheten er i samsvar med virkeligheten vi studerer (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 229). Ekstern gyldighet undersøker om det vi har funnet kan overføres til andre sammenhenger. Her er det fokus på om funnene kan generaliseres (Jacobsen, 2015, s. 237). I denne studien undersøkes et utvalg menneskers erfaringer, og til tross for at jeg ikke opererer med empiriske generaliseringsambisjoner håper jeg å kunne bidra til å forstå desistance-prosessen i en norsk kontekst.

I tillegg til validiteten er det relevant å redegjøre for studiens reliabilitet, også kalt ‘‘pålitelighet’’. Påliteligheten til en undersøkelse har å gjøre med forskerens troverdighet, og tas ofte opp i sammenheng med spørsmålet om resultatet som er kommet frem til kan reproduseres av andre forskere (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Spørsmålet om pålitelighet kommer frem både når det gjelder selve intervjuet, i transkriberingen og i analysen, i tillegg til at det er interessant å reflektere rundt ledende spørsmål under et intervju (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Intervjueren kan uten viten og vilje påvirke svarene under intervjuet, ved enten intervjuteknikken, eller ordvalg når spørsmål stilles i intervjuene. Forskerens reliabilitet kan også dukke opp som et spørsmål under transkriberingen, for eksempel hvis to ulike forskere transkriberer samme intervju (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Under intervjuet er det flere ting som er viktig å reflektere over som kan være mulige feilkilder i kommunikasjonsprosessen (Dalland, 2017, s. 60). Spørsmålet kan være feil oppfattet, eller tolket annerledes av respondenten. Faren er også til stede for at forskeren enten kan mistolke svaret eller ikke notere ned riktig (Dalland, 2017, s. 60). At dataene er samlet inn på en pålitelig måte betyr altså at det må være fritt for unøyaktigheter i alle leddene i prosessen (Dalland, 2017, s. 60). Et hjelpende element for påliteligheten vil være å bruke båndopptaker slik som det er gjort i denne studien. Når intervjuet tas opp på båndopptaker unngås det at intervjuene må konstrueres av intervjueren i ettertid, og dermed minimeres en mulig unøyaktighet (Ryen, 2002, s. 181-182).

Jacobsen (2015) skriver om ‘‘undersøkelseeffekten’’. I intervjusituasjoner kalles denne undersøkelseeffekten også for intervju-effekt. Dette handler om momenter som er med på å påvirke intervjupersonen under et intervju (Jacobsen, 2015, s. 241-242). Det er flere ting som kan påvirke respondenten, blant annet intervjuerens væremåte, klær, kjønn eller kroppsspråk (Jacobsen, 2015, s. 241-242). Ettersom jeg som intervjuer er relativt uerfaren, var det nyttig å på forhånd lese litteratur om intervju som metode. Dette for å avdekke mulige fallgruver og ting jeg burde være oppmerksom på. Under intervjuene opplevde jeg forholdet til intervjupersonene som trygt, og det virket ikke som de opplevde det som utrygt å være deltakere på dette forskningsprosjektet. De fleste uttrykte takknemlighet for i det hele tatt å få lov til å fortelle om egne erfaringer med temaet. Jeg var klar og tydelig i forkant av intervjuene på hva som var studiens formål, og hva jeg var opptatt av i den kommende samtalen. Ved for eksempel å understreke at jeg ikke kom til å spørre om hva de var dømt for, og at dette ikke var noe jeg behøvde å vite, opplevde jeg at situasjonen ble ufarliggjort og at deltakerne delte informasjon uanstrengt. Ved å ta hensyn til ulike ting som påvirker

påliteligheten i studien, som eksempelvis hvorfor jeg har undersøkt dette, hvordan jeg har samlet inn data og mulige feilkilder som kan ha påvirket resultatet, vil påliteligheten kunne vurderes av leseren (Dalland, 2017, s. 55).

Intervju som metode kan også medføre utfordringer som er nødvendig å reflektere rundt i et forskningsprosjekt. Gjennom et intervju får man snakke med mennesker i ulike livssituasjoner, og får kunnskap om hvordan de har erfart situasjoner. Det er likevel slik at det kvalitative intervjuet ikke gir informasjon om hvordan respondentene opptrer og handler i andre situasjoner enn intervjusituasjonen (Anker, 2020, s. 37). I mine intervjuer fortalte de domfelte om deres erfaringer med fengsel, soning, ettervernstiltak og rehabilitering. Gjennom deres erfaringer tilegnet jeg meg kunnskap om en opplevd sannhet hos mine respondenter. Det er derfor viktig å huske på at et intervju er subjektivt fordi man intervjuer en person om deres egne meninger (Ryen, 2002, s. 131).

I en intervjusituasjon konstrueres kunnskap i situasjonen mellom forsker og forskningsdeltaker (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117). Det er dermed viktig å reflektere rundt egen rolle som forsker og hvordan denne rollen påvirker kunnskapen fra intervjuet. Kritikere hevder at det kvalitative intervjuet ikke er pålitelig fordi det er basert på ledende spørsmål (Ryen, 2002, s. 131). Derfor er det nødvendig å være oppmerksom på faren for at intervjueren påvirker respondenten enten med egne meninger eller ledende spørsmål (Ryen, 2002, s. 129). Erfaringsmessig opplevde jeg at det var lett å bli revet med når respondentene fortalte, og at en naturlig respons til det som ble fortalt kunne være mitt syn på det de snakket om. Antakelig skjer en slik respons fra meg som intervjuer etter et ønske om å bekrefte og anerkjenne fortellingene intervjupersonene kommer med. Til tross for at intervjuet er subjektivt er mennesker underlagt maktrelasjoner, diskurser og ideologier som gjør at handlinger og meninger ikke utelukkende er subjektive, de blir påvirket av andre rundt (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 20). Dette kan være tilfelle også i mine intervjuer, eksempelvis ved at deltakerne antakelig føler en lojalitet til tiltaket de deltar på, og dermed vil snakke godt om tiltaket.

Et intervju skilles fra den hverdagslige samtalen blant annet fordi forskeren ønsker å undersøke en bestemt tematikk (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 117). Intervjuet er også preget av et asymmetrisk maktforhold, fordi intervjuet er en spesifikk profesjonell samtale mellom forskeren og den som blir intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 51). Det er flere årsaker til

at intervjuet innehar en skeiv maktbalanse. Det er intervjueren som bestemmer spørsmålene, tema for intervjuet og som stiller spørsmålene (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 52). Intervjuet foregår som en enveisdialog der forsker stiller spørsmålene og respondentene svarer. Forskeren er også den som er i posisjon til å avslutte samtalen når den skal avsluttes (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 52). Viktig er det også å nevne at det er forskeren som har monopol på å fortolke det som blir sagt i intervjuet. Det er forskeren som i etterkant analyserer intervjuet, og dermed er forskeren i en posisjon til å tolke hva intervjupersonen virkelig mente, uavhengig av om dette stemmer overens med respondentens virkelighetsoppfatning (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 52). Det kan antas at min rolle i intervjusituasjonene var noe annerledes ettersom jeg er masterstudent, og ikke en etablert forsker. Til tross for et asymmetrisk maktforhold opplevde jeg respondentene som trygge i situasjonen, kanskje grunnet min rolle som student. Ettersom intervjuene skulle ta for seg sensitive temaer kunne det oppstått problemer for forskningsdeltaker med og føle seg vel i intervjusituasjonen, og det er dermed verdifullt å bygge opp tillit i forholdet mellom partene (Ryen, 2002, s. 116). Det er vanskelig å bygge opp tillit i et så begrenset tidsrom som intervjusituasjonen er. Trolig var min rolle som student medvirkende til å skape trygghet hos respondentene. Det er også viktig at intervjueren opptrer naturlig, rolig og støttende (Ryen, 2002, s. 116-117).

3.6 Ethiske overveielser

Når det skal gjøres en studie og en undersøkelse av noe, ligger det klare retningslinjer til grunn som man må forholde seg til. Forskeren har plikt til å tenke gjennom hvordan forskningen påvirker, fordi forskningen kan ha konsekvenser for forskningsdeltakeren (Jacobsen, 2015, s. 45). For å ivareta forskningsdeltakere på best mulig måte var en sentral del av prosessen i forkant av denne studien å søke til NSD (vedlegg 6). Forskingen som skal gjennomføres må være i tråd med personvern hensyn som eksempelvis ansvarlig behandling av personopplysninger, personlig integritet og privatlivets fred (NESH, 2016). I forkant av intervjuene ble det dermed viktig for meg som forsker å forsikre meg om at informasjonsskriv og samtykkeskjema var forstått av deltaker (vedlegg 2). Jeg måtte også forsikre meg om at de hadde forstått innhold i skrevet, og undersøke om de hadde noen spørsmål. I tillegg til dette informerte jeg om hva jeg var opptatt av under intervjuet, og åpnet for spørsmål fra deltaker. Alt dette var nødvendig for å ivareta forskningsdeltakers interesse, skape trygghet før intervjusituasjonen og sørge for at intervjupersonens deltakelse var helt frivilling (Jacobsen, 2015, s. 47).

Informasjonsskriv ble delt ut på forhånd (vedlegg 2), slik at respondentene fikk opplysninger om hva forskningsprosjektet gikk ut på, og dermed kunne gjøre seg opp en mening om de ønsket å delta eller ikke. I forkant av intervjuet informerte jeg om at jeg ville behandle dataene konfidensielt, og at respondentene ble anonymisert både under transkribering, i mine egne notater og i selve hovedoppgaven. Jeg forsikret også deltakerne om at lydfilene ville bli oppbevart i henhold til retningslinjer fra NSD. All denne informasjonen anså jeg som det vi kan kalle tilstrekkelig informasjon (Jacobsen, 2015, s. 48). Dette innebærer at informasjonen som er gitt til deltakerne sørger for at de har den informasjonen som trengs for en frivillig deltakelse, ved å finne en gyllen middelvei når det gjelder mengden informasjon som gis (Jacobsen, 2015, s. 48).

Videre er det også nødvendig å reflektere rundt hvor følsom og privat informasjonen som samles inn er (Jacobsen, 2015, s. 49). Ettersom dette er subjektivt, og oppleves ulikt fra deltaker til deltaker, informerte jeg i forkant av intervjuet om at spørsmål deltaker ikke ønsket å svare på, eller utdype mye om, hoppet vi over. Dette ble derimot ikke nødvendig i noen av intervjuene. Det er likevel særdeles viktig å sørge for at informasjon forskningsdeltakerne kommer med ikke lar seg gjenkjenne ved presentasjon av funn (Jacobsen, 2015, s. 49). Ettersom det ofte i kvalitative undersøkelser er få forskningsdeltakere (Jacobsen, 2015, s. 237), øker dette sjansen for at det lille utvalget vi opererer med kan gjenkjennes (Jacobsen, 2015, s. 49). Det er dermed viktig i all behandling av funn, både i transkripsjon og selve hovedoppgaven, bidrar til at identiteten til forskningsdeltakerne holdes skjult. I denne oppgaven har jeg derfor utelatt all informasjon som kan være av identifiserende karakter, i tillegg til å gi alle forskningsdeltakere fiktive navn.

Når man intervjuer er det viktig å reflektere rundt om temaene som snakkes om er sensitive for intervjupersonen (Jacobsen, 2015, s. 49). I den forbindelse er det nødvendig å huske på at hva en selv oppfatter som sensitivt ikke nødvendigvis oppfattes slik av noen andre (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 249). I mine intervjuer blir det tatt opp temaer som kan oppleves som sensitive hos intervjupersonene, og jeg har dermed et særskilt ansvar for å sikre deltakernes privatliv (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 250). Under intervjuene kom respondentene av og til inn på sensitive temaer, og for å ivareta deres privatliv valgte jeg bevisst å ikke grave ytterligere i sensitive opplysninger. Deltakerne fikk også beskjed flere ganger om mulighetene for å trekke seg fra prosjektet hvis de måtte ønske det. Ettersom jeg intervjuet mennesker i sårbare situasjoner, som deltakere på et rehabiliteringstiltak, var det viktig for meg å skape

trygghet under intervjusituasjonen. Jeg har også vært svært nøye i analysen av dataene med å anonymisere data og utelukke skildringer som kan identifisere forskningsdeltakerne (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 250-251). Viktig er det også å reflektere rundt at forskningen potensielt kan påføre forskningsdeltakerne skade. Jeg som forsker må være klar over at forskningen jeg gjennomfører kan påføre respondentene alvorlig psykiske belastninger, og det er mitt ansvar at dette ikke skjer (NESH, 2016). I mitt prosjekt fikk jeg inntrykk av at deltakerne opplevde det som positivt at de ble hørt og fikk sagt sine meninger gjennom deltakelse i forskningsstudien.

Avslutningsvis vil det også være nyttig å reflektere rundt respondentenes rolle og lojalitet til de ansatte på hjelpetiltaket. Det er nærliggende å tro at forskningsdeltakerne føler en lojalitet og respekt til menneskene som har hjulpet dem i rehabiliteringen. Det kan derfor stilles spørsmålsteget rundt hvilken grad deltakerne har mulighet til å være kritiske. Dette blir spesielt aktuelt under spørsmålene hvor deltakerne skal fortelle om deres opplevelse med ettervernstiltaket. I den forbindelse bør man være oppmerksom på at slike maktrelasjoner kan påvirke svarene i intervjuene.

3.7 Analyseprosessen

Noen forskere hevder at analysen av datamaterialet starter allerede under planlegging og gjennomføring av intervjuene (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 139). Da jeg gjennomførte intervjuer gjorde jeg meg samtidig opp noen tanker om hvilke temaer som gikk igjen i de forskjellige intervjuene. Underveis mens jeg intervjuet og transkriberte noterte jeg ned interessante tanker, som senere viste seg å være svært verdifulle i den videre analyseprosessen. Allerede den første forståelsen for datamaterialet får betydning for videre arbeid (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 145). Det finnes ulike måter å strukturere en analyseprosess på, og det må hele tiden gjøres valg om hvordan man ønsker å ta for seg analysen. Jeg valgte først å ta utgangspunkt i transkriberingen, og utarbeidet noen kategorier i et tokolonneskjema. Disse kategoriene ble bestemt ut fra hyppigst forekommende temaer som ble snakket om i intervjuene. Kategoriene ble utarbeidet i en kombinasjon av induktiv og deduktiv tilnærming. Kategoriene stod frem som viktige både i intervjumaterialet og i forskningslitteraturen. Eksempler på kategorier i denne delen av analysen var arbeid, rehabilitering, hverdagen etter soning og tiltak. Deretter gikk jeg gjennom transkripsjonen og skrev ned direkte sitater og info fra hvert intervju under tilhørende kategori. I datainnsamlingen er det vanlig å bruke loggbok for å huske på de foreløpige tankene rundt

analysen (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 145). Dette ble svært verdifullt også i min analyseprosess, da notatene hjalp meg å huske tolkninger jeg gjorde underveis.

Videre i analyseprosessen ble kategoriene endret og justert noe på, da jeg valgte å lage noen mer overordnede kategorier som kunne innlemme flere temaer under hver kategori. Før kategoriene ble utarbeidet fokuserte jeg både på betydningen av egeninnsats og betydningen av hjelp fra tiltak i rehabiliteringsprosessen. Etter hvert som jeg leste forskning og teori ble det tydelig at samspillet mellom subjektive og sosiale forhold, aktør og struktur, var fremtredende både i desistance-forskningen og i mitt eget materiale. Dermed ble kategorien om samspillet mellom sosiale og subjektive forhold utarbeidet som selvstendig kategori i analysen. Som følge av dette gjorde jeg en omstrukturering av teori og drøftingskapittel hvor jeg valgte fire hovedkategorier. Disse fire endte opp med å ta for seg samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer, arbeidets betydning i rehabiliteringen, stempling og restempling, og til slutt utfordringer med å holde seg på matta. Jeg valgte deretter å skrive analysekapittelet ved å innlemme noe relevant teori sammen med sitatene fra respondentene, før en avsluttende drøfting og konklusjon.

4 Empiriske funn og analyse av datamaterialet

Jeg har i analysen valgt å dele datamaterialet mitt inn i fire hovedkategorier, med tilhørende underkategorier. Innledningsvis vil det diskuteres viktigheten av samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer i rehabiliteringen. Inn under denne kategorien tar jeg for meg en drøfting av tiltakets betydning, egeninnsats for å lykkes med rehabilitering og til slutt soningsprogresjon og soningens betydning. I neste hovedkategori tar jeg for meg deltakernes erfaringer med og synspunkter rundt arbeidets betydning, samt generativitetsbegrepet og hva som havner inn under denne termen. Videre vil ulike erfaringer med stempling og restempling presenteres og drøftes, før den avsluttende hovedkategorien tar for seg utfordringer hos respondentene med å holde seg på matta. Inn under sistnevnte kategori vil økonomi, ensomhet og hverdagsutfordringer være sentralt i drøftingen.

4.1 Samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer

I denne delen av analysen ønsker jeg å synliggjøre noen av respondentenes syn på hvilke faktorer som er viktig i hverdagen etter soning. Her beskrives blant annet viktigheten av hjelp fra tiltak og andre hjelpeinstanser etter løslatelsen, sammen med innsatsen en selv gjør for å lykkes. Desistance-forskningen belyser et nødvendig samspill mellom subjektive og sosiale faktorer som påvirker endringsprosessen (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). De subjektive forholdene kan dreie seg om ønsket om en endring i livet man lever, eller endringer i holdninger og verdier som menneske (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). De sosiale faktorene tar for seg eksempelvis utfordringer med å skaffe seg bolig eller arbeid (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). Først vil jeg redegjøre for sosiale faktorerens betydning i rehabiliteringen, med spesielt fokus på hjelpen fra det arbeidsrettede tiltaket informantene er hentet fra.

4.1.1 Tiltakets betydning

Flere av forskningsdeltakerne forteller om det verdifulle i å ha et tiltak i ryggen som hjelper til med problemer og utfordringer som oppstår etter løslatelsen. Respondentene beskriver hjelpen fra ettervernstillaket som avgjørende, da oppfølgingen har tatt tak i mange viktige faktorer i desistance-prosessen. På spørsmål om hvordan han opplevde å være med på tiltaket svarer Mats:

‘‘Nei det var veldig, veldig, veldig bra. Jeg kan egentlig ikke få sagt nok positivt om det for å si det sånn. Fikk ekstremt god oppfølging. Og de hjalp til med alt. Alt i fra

kontakt med NAV til kontakt med arbeidsgivere, jobbsøkerkurs [...] Jeg fikk arbeidstrening før jeg gikk ut i ordinært arbeid. Og veldig godt miljø der, flinke folk”.

Disse erfaringene deler han blant annet med Jonas, som opplever det som trygt å være omfavnet av et sikkerhetsnett. På spørsmål om hvordan han opplevde deltakelse på tiltaket svarer han: “Veldig positivt. Ehh, de er flinke de er effektive også er det ikke noe ball. Altså de sier ting som det er da, på en måte [...] Og vite at du har et lite sikkerhetsnett, for det er ikke noe alle har”. Hjelpen fra tiltaket omfatter mange sider av endringsprosessen, da det etter løslatelse er mange formaliteter og praktiske gjøremål som må tas tak i. Det kommer tydelig frem også hos Stian hvor nødvendig hjelp fra tiltaket har vært for å kartlegge mer enn bare å skulle komme seg ut i jobb, eller gå i behandling. Alle disse uttalelsene vitner om behovet for et sammensatt tilbud etter løslatelse som fokuserer på å kartlegge flere viktige aspekter i rehabiliteringsprosessen. Stian illustrerer det slik:

“[...] For når du blir løslatt etter 6 år så har du egentlig ingenting av nettverk lenger [...] Og da er det jo viktig å ha en instans som kan hjelpe deg med mer enn bare det å få jobb, eller bare det å behandle deg en time hver 14 dag, men noen du faktisk kan ringe når som helst, eller få hjelp med hva som helst egentlig. Eller veiledning, okei jeg har problemer med det.. noen som har erfaring med ting. Og det føler jeg [tiltaket] har vært veldig bra på. De har liksom ikke bare vært opptatt av at jeg skal tilbake i jobb, de har kartlagt alt rundt meg, også på en måte gitt meg råd liksom og fulgt opp da, har du gjort noe med det nå, har du.. det syns jeg har vært veldig bra”.

Han sier videre:

“[...] også syns jeg at det er en liten sånn trygghet å vite det at jeg har hvert fall noen jeg kan snakke med, som kan hjelpe meg å veilede meg en vei, eller ta en telefon og finne ut av ting for meg. For når du har vært inne så lenge som jeg har, så har jeg jo dager hvor jeg har litt angst og sånn”.

Anders forteller også om sammensatte utfordringer etter løslatelsen, og hvor stor betydning det har for han at ettervernstiltaket er en støtte i vanskelige situasjoner. Han forteller at han syns det har vært positivt å løse utfordringer selv, men at han alltid vet at han kan få hjelp hvis det er noe han lurer på. Dette understreker igjen viktigheten av samspillet mellom det subjektive og sosiale. Han sier: “Ja, for er det en ting du gjør når du kommer ut tilbake igjen etter lenge inne, det er å banke hodet i veggen. Og da er det fort gjort å tenke at det her gidder jeg ikke. Så de tingene er veldig viktig”. Anders prater her om hvor avgjørende det er å ha noen i ryggen når utfordringer oppleves som vanskelige å løse på egenhånd. En av de andre respondentene, Lars, er også tydelig i sine beskrivelser av hva han selv føler han trenger hjelp

med etter soning. Han er også en av deltakerne som beskriver hjelpen med sammensatte utfordringer som svært verdifull.

“[...] Jeg var på DPS en gang i uka når jeg var på [nevner fengselet] også. Sykla ned på sykehuset og hadde sånne gruppesamtaler der nede. Emmm.. så det er jo et annet sånn rehabiliteringstiltak jeg har vært i da. Og det var greit det, men det var mer retta mot “okei hva slags problemer har du fordi du rusa deg”, men jeg føler ikke at det er det jeg har, det eneste jeg har er at jeg trenger hjelp til å komme i gang med et vanlig liv, ikke sant. Som de gjør her da, på [tiltaket]. De hjelper meg med bolig, fritidsaktiviteter, de hjelper meg med jobb, snekrer sammen et helt opplegg da, som jeg tror, det er det jeg trenger. Jeg trenger ikke å sitte i terapi og prate om hvorfor og ditten datten på en måte. Så jeg føler det her er mye bedre, eller retta mot meg da, det er andre som sikkert trenger annerledes, men for meg så er det her helt topp”.

Her uttrykker Lars et behov for individuell oppfølging og tilrettelegging, og forteller om at alle hjelpetiltak ikke nødvendigvis appellerer til alle. Både de ansatte på ettervernstiltaket og flere av forskningsdeltakerne beskriver tilgjengelighet og individuell oppfølging som verdifullt i sammenheng med hjelpen fra tiltaket. En av de ansatte forteller om hvor viktig det er i jobben å gi det lille ekstra for at deltakerne skal lykkes: “Jeg bryr meg og vise at jeg bryr meg da, ved å gjøre det lille ekstra, for eksempel utenom arbeidstid, utenom, klokka kan være syv på kvelden når vi har en telefonsamtale”. Denne tilgjengeligheten oppleves som viktig også av intervjupersonene, og der blant annet Jonas sier: “[...] bare det at man faktisk kan slå et telefonnummer da, på ettermiddagen, etter kl. fire, så er det aldri noe sure miner [...]”.

Jonas vektlegger også individuell oppfølging som svært essensielt, og forteller at det å se hva hver enkelt har behov for oppleves som helt essensielt:

“[...] så individuell oppfølging tror jeg egentlig kanskje er det viktigste. Og se hva hver enkelt har behov for. Og der kommer jo [tiltaket] inn i bildet [...] Altså alle andre plasser i samfunnet så er du på en måte, er du straffedømt så er du straffedømt, det er ikke noe forskjell fra Norge, Sverige, USA, ingen plass er det noe forskjell, så du må ha noen kanaler inn i de rette plassene. Og det er individuell oppfølging, absolutt. Det kan godt hende det er riktig for noen å gå på Kirkens bymisjon i tre måneder ikke sant for å bare få den rutinen med å stå opp om morgen, de tinga der, og så kan de inn i jobb, ikke sant, men da er det for dem”.

At både de ansatte og deltakerne deler samme erfaringer rundt viktigheten av individuell oppfølging og tilgjengelighet vitner om et utvilsomt behov for en tett oppfølging etter soningen. En av de ansatte deler også sine synspunkter når det gjelder tilgjengelighet:

“[...] og den tilgjengeligheten, at vi er tilgjengelige 24/7. Jeg har enda ikke opplevd og blitt oppringt senere enn klokka halv ti, men da har det vært fordi det har skjedd noe, også vil de informere om det. Før eventuelt.. ikke sant.. men at de og merker at jøss det er svar i andre enden, eller så skriver jeg melding at jeg er opptatt nå, men jeg ringer deg etter syv, ikke sant.. et eksempel da. Også gjør jeg det”.

4.1.2 Jeg har klart det helt selv

Innsatsen en selv gjør for å lykkes står frem som svært viktig hos respondentene i denne studien. Stian er en av respondentene som forteller om et gap mellom myndighetenes visjoner og hvordan virkeligheten erfares i praksis. Formålet med straff i Norge er blant annet at samfunnet skal trygges, og kriminalitet skal bekjempes, samtidig som tilbakefall til ny kriminalitet skal reduseres (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7).

Kriminalomsorgen har som mål at rehabiliteringsarbeidet skal bidra til å redusere tilbakefall til ny kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). I nevnte Stortingsmelding har myndigheten lagt frem mål for hvordan de ønsker at straff og soning skal gjennomføres, samt hvilke ønskelige utfall de har for rehabiliteringen etter straffegjennomføringen. Det er likevel slik at ønskelige utfall og hva som er individets oppfatning i praksis, kan variere. Flere av forskningsdeltakerne uttrykker misnøye rundt hvordan fengselet rehabiliterer og forbereder på livet etter løslatelse. Stian illustrerer dette på en tydelig og direkte måte:

“Ja, jeg har jo en oppfatning av at de utenfor fengselssystemet tror det at alle som kommer i fengsel får en slags hjelp, at det er et slags system som skal prøve å unngå at det blir gjort igjen. At liksom de blir rehabilitert da, men det er ikke det, det er en oppbevaringsplass for mange. Så tenker jeg at når jeg har vært der i så mange år, så har du kunne gjort ganske mye med meg, de kunne ha bearbeidet meg i 6 år egentlig, det kunne vært et helt annet menneske som kom ut enn det som kom inn, jeg føler at det som har gjort at jeg er et annet menneske er jobb jeg har gjort selv. Og da.. det er ikke sånn jeg tror samfunnet forventer at fengsel er”.

I dette sitatet forteller Stian om manglende rehabilitering i fengselet, samtidig som han opplever at samfunnet forventer at man etter straffegjennomføring løslates som nye og endrede mennesker. Han mener at dersom det skjer endringer hos individet er dette på grunn av egeninnsats. Disse erfaringene deler han med flere av de andre forskningsdeltakerne. Samtlige av respondentene uttrykker at mulighetene finnes, men at man må ta tak i utfordringer selv. På spørsmål om hvordan han mener fengselet forbereder en på livet etter løslatelsen svarer Lars: “Ehh, det er på en måte litt både og da, hvis du klarer å ta tak i ting selv, få kontakt med [tiltaket], få kontakt med andre organisasjoner eller alt det der så er det bra, men fengselet gjør jo ikke, gjør jo ikke stort. Du må på en måte ta i et tak selv da”. Jeg

spør videre om det finnes noen tiltak på lukket avdeling som er rettet mot livet etter soningen, og Lars er klar i sitt svar: ‘‘Nei, du må gjøre det selv da. Hvis du ikke har kapasiteten eller ressursene til å ringe folk og få til ting selv og sånn, så får du jo ikke noe.’’ Denne erfaringen deler han også med Jonas, som forteller om at han mener soning og rehabilitering handler mye om hvilke valg en selv tar både under og etter løslatelsen: ‘‘[...] det er veldig opp til hva man gjør det til selv. Sånn er jo kriminalomsorgen bygd opp. Altså, hvis du bare vil sone, så får du lov til å bare sone, ikke sant. Sånn tenker jeg at det burde ikke vært. Som jeg sa i stad, de ‘‘lurte’’ meg inn i en utdanning’’.

Felles for flere av respondentenes uttalelser er en sterk betoning av aktørskap. I desistance-litteraturen forstås dette blant annet som evnen til å ta intensjonelle valg, altså valg som er reflektert rundt og gjort med bevissthet (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Mats snakker om at mulighetene er mange, men at mye avhenger av innstillingen man går inn med før soning:

‘‘Det er litt med innstillinga man går inn med også. Veldig mange sitter i fengsel og bare hater og er irriterte på, og bare ser på alle begrensningene, men det skjønte jeg ganske fort at det nytter ikke. Man må se på mulighetene, og det er masse muligheter hvis man bare evner å se de, og leite etter de. Så på mange måter så kan jeg jo egentlig si at jeg var friere i fengsel enn jeg var ute, fordi at ja, jeg hadde jo lagd meg mitt eget lille fengsel ute’’.

Han sier også som flere av de andre: ‘‘[...] Det er masse muligheter mens man sitter inne, men det er litt hva en gjør det til selv’’. Sitatene ovenfor viser respondentenes erfaringer med hvor mye egeninnsats betyr i rehabiliteringen. Flere av forskningsdeltakerne pratet om mulighetene for rehabilitering under og etter soning, og at det som skjedde av endringer var på grunnlag av hvilke ressurser en selv har til å ta tak i utfordringer. Aktørskap dreier seg om valgene man bevisst tar for å gjøre en endring (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Det er mange muligheter både under og etter straffegjennomføringen, men man må evne å ta tak i utfordringer på egenhånd, og med hjelp fra samfunnet rundt. En av de subjektive faktorene dreier seg også om å fokusere på seg selv og egen bedring. Jonas beskriver et behov for å jobbe med seg selv og egne utfordringer, og ha fokuset rettet mot seg selv. Han sier:

‘‘[...] Det finnes veldig lite tilbud, og det finnes veldig lite som er tilsvarende [tiltaket]. Det finnes jo mange frivillige organisasjoner du kan jobbe hos ikke sant, men jeg tror ikke nødvendigvis det å plassere, si hadde jeg tatt en praksisplass hos Kirkens bymisjon da, for eksempel, så er jeg ikke sikker på om det hadde vært så sunt, og plassert meg sammen med masse andre kriminelle eks-narkomane ikke sant. [Tiltaket]

der får du på en måte jobbe med deg selv og dine problemer også er det på en måte fokuset, også trenger du ikke nødvendigvis å komme i kontakt med så veldig mye annet. Ikke sant, fordi selv om alle andre har slutta så er det veldig lett å komme tilbake i samme sporet, tenker jeg”.

Disse uttalelsene vitner om et behov for å ha et eierskap til egen endring. Sitatet viser også tydelig betydningen av et individuelt tilpasset opplegg for hver enkelt. I forskningslitteraturen kommer det også frem at den enkeltes individuelle valg og handlingsevne er viktige momenter i en endringsprosess. Dette fordi kriminalomsorgen, NAV, terapeuter eller familie ikke klarer å forandre en person som ikke gjør et forsøk selv på å forandres “fra innsiden” (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 40). Det understreker også nødvendigheten av et samspill mellom det subjektive og sosiale. Forskningsdeltakerne beskriver et eierskap til egen endring og viktigheten av egne ressurser, samtidig som de vektlegger hvor essensielt det er å ha et sikkerhetsnett rundt seg og hjelp fra samfunnet. Flere av intervjupersonene prater om soningens betydning i rehabiliteringen, og den neste kategorien vil derfor ta for seg erfaringer med soning og soningsprogresjon.

4.1.3 Soningsprogresjon og soningserfaringer

Soningserfaringene varierer blant forskningsdeltakerne, og flere vektlegger hvor avgjørende det er med en god overgang mellom straffegjennomføring og livet utenfor fengsel. For at rehabiliteringen på best mulig måte skal redusere tilbakefall til ny kriminalitet vektlegger myndighetene viktigheten av å unngå en brå overgang til frihet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). Stortingsmeldingen redegjør også for at dersom straffegjennomføringen skjer i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, uten en gradvis overgang, økes risikoen for tilbakefall etter løslatelsen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). Domfelte som er til fare for samfunnet skal sone under et visst sikkerhetsnivå, men det er også viktig å velge et sikkerhetsnivå som ikke pålegger flere begrensninger enn det som er nødvendig (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8-9). Mats er en av respondentene som utvilsomt mener det er nødvendig med en gradvis tilbakeføring for å unngå tilbakefall til ny kriminalitet:

“Det gjelder egentlig for de fleste det i forhold til tilbakefall, så er det viktig, det er viktig med gradvis tilbakeføring, så de ikke blir hevet rett ut fra høysikkerhet med sekken på ryggen eller ja. Da er det fort rett tilbake til scratch. Det er viktig å ha en plan, og at man får det litt gradvis [...] For det er jo, en ting er at man kommer inn og skal venne seg til å sitte inne, også når man har vent seg til å sitte inne så skal man venne seg til å komme ut igjen, og det er ikke gjort i en håndvending”.

På spørsmål om han tror ting hadde vært annerledes hvis han hadde sluppet rett ut fra lukket soning uten en progresjon i soningen svarer Mats:

“Ja. Ja da hadde det bare vært rett tilbake tror jeg. Tilbake til scratch. Hvert fall hvis jeg ikke hadde hatt fagbrev og alle disse tingene [...] så jeg syns jo det har vært vanvittig verdifullt med den hjelpen jeg har fått kanskje spesielt fra [tiltaket]. For de har vært på ballen på alle, i alle retninger egentlig”.

Mats er altså ikke i tvil om at den gradvise tilbakeføringen er avgjørende, og på spørsmål om hva han anser som viktig for å komme tilbake til hverdagen svarer han igjen: “Nei det er den gradvise tilbakeføringen. Det er veldig viktig. Det er viktig å ha klare mål, det er viktig å ha nettverk og hjelpere både i fengsel og utenfor fengsel.” Mats fremhever at uten en strukturert og god plan, sammen med hjelp fra tiltak og nettverk i og utenfor fengsel, ville overgangen mellom fengsel og livet utenfor vært vanskelig. Flere av forskningsdeltakerne snakker om verdien av overgangsboliger og hvordan slik soning bidrar til en bedre progresjon i soningen. Jonas forteller om hvordan åpen soning og soning i overgangsbolig har vært avgjørende for hans soningsprogresjon. Han understreker hvor nødvendig det er med en smidig overgang fra straffegjennomføring til livet i frihet:

“[...] Jeg mener jo at alle som har dom på mer enn ett år burde sluses ut på en eller annen måte [...] at de hvert fall får mulighet til en progresjon i soninga [...] så du har sånn jeg ser det ingen reell mulighet for å få noe rehabilitering før du kommer deg på åpen eller overgangsbolig”.

Han sier videre: “[...] Så lenge vi har åpne soningsplasser og overgangsboliger, så vil dette gå veldig bra for de som er motivert. Så lenge vi ikke har det, så. Situasjonen hadde vært helt annerledes hvis jeg hadde gått rett fra lukka og ut, som faktisk de fleste gjør da”. Flere av respondentene snakker også om de mange fordelene med soning i overgangsbolig. En god overgang mellom fengsel og livet utenfor handler blant annet om å skulle tilpasse seg samfunnet, lære nye rutiner og øve på å klare seg alene. Anders forteller om hvorfor han tenker at denne typen soning er viktig:

“[...] Og derfor så er det jo veldig bra og komme tidlig på en overgangsbolig, fordi at da er du ute og tar på samfunnet hver dag. Da føler du på hvordan det her er [...] For jeg kom jo fra en veldig bekymringsløs hverdag [...] så kommer du ut her, du må ta ansvar for å komme deg opp selv, komme deg dit du skal, du skal forholde deg til masse mennesker [...]”.

Noen av de samme erfaringene deler han med Truls, som også forteller om de positive sidene med soning i overgangsbolig:

“[...] så er det veldig mye positivt med overgangsbolig. Og det er egentlig helt vilt at det ikke brukes mer, og som jeg sier jeg synes de begynner i helt feil ende, at der havner noen få utvalgte heldige, kommer der. Også får de oppleve det. For de positive tingene med overgangsbolig er jo det at du skal på jobb, hvis du ikke går på jobb så får du heller ikke gå på permisjon eller, det får konsekvenser å ikke gå på jobb [...] og du må selv klare å komme deg opp selv, de kommer ikke og vekker deg, og du får lov til å ha en økonomi der, sånn og det er jo også kanskje ikke for alle, men for min del var de økonomiske forpliktelsene, vi har et hus og et lån, at jeg kunne komme inn der og likevel få arbeidsavklaringspenger. Så betaler du en liten husleie for å bo der, også må du kjøpe maten din selv, og lage maten din selv [...] det er jo positiv læring”.

Disse sitatene vitner om at det oppleves som verdifullt å få lov til å ta ansvar for sitt eget liv ved å ha en økonomi, gå på jobb, samt handle og lage sin egen middag. Dette er hverdagslige gjøremål som blir ansett mer eller mindre som en selvfølge av de fleste i samfunnet. Det Truls forteller understreker også verdien av å gradvis kunne etablere nye rutiner i trygge omgivelser, slik soning i overgangsbolig kan åpne for. Nedleggelsen av åpne soningsplasser og overgangsboliger skaper derfor stor bekymring hos blant annet Jonas. I Stortingsmelding nr. 37 fra 2007 – 2008 kommer det frem at også myndighetene ønsker en gradvis overgang fra høyt til lavt sikkerhetsnivå, for å minste risikoen for tilbakefall (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). I Stortingsmeldingen trekkes det frem at det kreves god planlegging av straffegjennomføringen, og at det er viktig med en god overgang mellom fengsel og livet utenfor (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Dette innebærer et tett samarbeid med virksomheter og oppfølging også ute i samfunnet. Gapet mellom myndighetenes visjoner og hva som er brukernes erfaringer i praksis kommer igjen til syne. Dette uttrykker Jonas når han forteller om sine bekymringer rundt nedleggelse av åpne soningsplasser og overgangsboliger:

“[...] men det er jo en bakside også, for det er jo skremmende med kriminalomsorgen nå i dag. Fordi de bygger bare lukka fengsler, og legger ned alt av åpent og overgangsboliger. Det blir ikke bygd noe nytt åpent, det blir ikke bygd noen nye overgangsboliger. Det kommer vi til å se om 10 år, det kan jeg love deg. Den tilbakefallsprosenten kommer til å øke betraktelig [...] også har de helt andre muligheter i en overgangsbolig og et åpent fengsel innenfor straffegjennomføringsloven, akkurat de tinga med å se mennesket da”.

Jeg spør om han tror hans egen situasjon hadde vært annerledes dersom han slapp rett ut i samfunnet fra lukket soning: ‘‘Nei da hadde jeg vært kriminell i dag, det er helt sikkert. Jeg hadde nok kanskje hatt en jobb, men jeg hadde vært den samme gamle [eget navn] som jeg var før jeg fikk den dommen. Det er jeg ikke litt i tvil om en gang’’.

Forskningsdeltakerne har også ulike erfaringer med hvordan de opplevde soningen og tiden etter løslatelse. Truls forteller om flere ting han ikke mestret etter soning i lukket fengsel. Han vektlegger spesielt hverdagslige gjøremål og manglende frihet:

‘‘Etter den første soninga så var det veldig mange ting jeg ikke håndterte like bra som jeg gjorde før. Fordi man blir ødelagt av det å sone. Det å bli fratatt.. eh.. all innvirkning på eget liv, fratatt forpliktelser [...] Det som ikke jeg har klart da å håndtere etter første soning er jo liksom det med å lage, holde avtaler.. eh.. økonomi, betale regninger, jeg orka nesten ikke å logge meg inn i nettbanken [...] Jeg har bare meldt meg helt ut.. for du blir bare satt så fullstendig.. ja.. du blir så umyndiggjort’’.

Noen av de samme erfaringene har også Stian, som opplevde soningen som en fremmed verden han ikke kjente seg igjen i. ‘‘Det starta jo med at det var et mareritt. Det var jo som å komme inn i en sånn, hvis du blir plassert inni et sånt sjimpansebur, og du snakker ikke sjimpansk. Sånn var det for meg’’. Jonas derimot forteller om en litt annen opplevelse av soningen, og vektlegger at soningen hans bidro til viktige endringer i eget liv:

‘‘[...] så det var egentlig skoleavdelingen på [nevner fengselet] som, som skal vi si redda meg. Det er ikke det, det var soninga som redda meg. Jeg hadde veldig godt av den dommen, og veldig godt av den soninga. Den var akkurat så lang at jeg ikke vil gjøre det igjen, også var den litt for lang i forhold til familie, også var den egentlig, den var egentlig passe lengde da, men litt lang i forhold til familie. Også liksom lang nok til at jeg fikk gjort noen virkelig grep med livet. Det er viktig’’.

Sitatene ovenfor viser tydelig at respondentene har ulike erfaringer med soning og livet etter løslatelsen. Samtlige er likevel enige om at soningsprogresjon og en god overgang til frihet har stor betydning for rehabilitering. Sitatene illustrerer viktigheten av et godt samspill mellom sosiale og subjektive faktorer, og det kommer tydelig frem hvilke utfordringer som kan oppstå i overgangen mellom soning og livet utenfor. I den kommende drøftingen vil jeg ta for meg kategorien som handler om arbeid og generativitet. Arbeid beskrives av forskningsdeltakerne som et svært viktig holdepunkt i rehabiliteringen, og dette samsvarer

med forskning gjort på arbeidets betydning i desistance-prosessen (Maruna, 2001; Skardhamar & Savolainen, 2014; Todd-Kvam, 2019).

4.2 Arbeidets betydning i rehabiliteringen

Arbeid fremkommer som svært sentralt og nødvendig i respondentenes rehabiliteringsprosess og liv. Flere av deltakerne forteller om arbeid som det viktigste holdepunktet i hverdagen etter løslatelsen. Selv om det er mange faktorer som anses som avgjørende i rehabiliteringen står arbeid frem som en sentral og viktig faktor for å lykkes (Maruna, 2001, s. 117). Forskning viser at individer som skaffer seg jobb etter soning har større sannsynlighet for lykkes med å slutte med kriminalitet (Todd-Kvam, 2019, s. 1489). Dette gjenspeiler respondentenes erfaringer, da flere forteller om arbeid som en nødvendig del av et 'normalt' liv. Arbeid kan oppleves som både utfordrende, og givende. Dersom det oppleves som givende, virker det sannsynlig som viktig for desistance (Maruna, 2001, s. 128). Dersom det oppleves som utfordrende, og ikke kommer på riktig tid i rehabiliteringen, kan det tenkes at forventningene og kravene arbeid bringer med seg kan oppleves som vanskelig. En av de ansatte på det arbeidsrettede tiltaket omtalt i oppgaven forteller spesielt om dette. Hun vektlegger at alle faktorene i rehabiliteringen må komme på riktig tidspunkt for at det skal ha verdi og nytte for forskningsdeltakerne. Hun sier:

‘[...] også er det litt som jeg sa i stad, rett tiltak til rett tid, det skal være rett for dem. Ehh.. må tenke på at mange har brukt lang tid på å komme der de har vært, også er det ikke en quickfix å bare hoppe ut av fengsel og inn i rehabilitering, om det både er rus og kriminalitet du skal slutte med. Alt skal opparbeides igjen. Så ting tar litt tid, så litt sånn respekt for deres liv også, på at ting kan ta litt tid. Ehh.. og det er jo ikke alltid de skjønner det helt selv heller, at ting kan ta litt tid’.

På spørsmål om hvor viktig arbeid er i rehabiliteringen, sier den ansatte igjen: ‘Kjempeviktig, når det kommer til rett tid. De må være klar for det. Ehh.. For det er, det er kjempeviktig å gjøre tingene i riktig rekkefølge. For jobb kan også velte lasset, hvis du ikke har kontroll på andre ting’. Den ansatte forteller om et behov for å ha kontroll på nødvendige faktorer til ulik tid. Dersom en ikke er klar for arbeid, vil arbeid antakelig være mer forstyrrende enn hjelpende. Det kommer likevel klart frem hos respondentene hvor elementært arbeid er i livene deres etter soning. I dette delkapittelet vil jeg argumentere for at arbeid er en viktig faktor i forskningsdeltakernes liv, med fokus på hva som oppleves som meningsfullt arbeid, arbeid som fyller et tomrom og arbeid knyttet opp mot generative roller. På spørsmål om hvorfor arbeid er viktig i rehabiliteringen er Mats klar og tydelig i sitt svar: ‘Nei det er jo alfa

omega det. Det er ikke mye mer å si om den saken. Det er jo det som skal til for at man skal holde seg på matta [...]’’. Det korte og klare svaret er ikke Mats alene om. At respondentene er så klare i sine svar understreker betydningen ytterligere.

Jonas er en av respondentene som også deler Mats sine erfaringer, og på spørsmål om hvor viktig arbeid er i rehabiliteringen svarer også Jonas ganske kort og konsist, men et svar med mye betydning: ‘’Alt. Det er.. jeg hadde vært kriminell nå i dag hvis jeg ikke hadde hatt arbeid. Det er helt sikkert’’. Jonas beskriver arbeid som et middel for å fungere i hverdagen, slik at han klarer å avstå fra kriminalitet. Arbeid er åpenbart helt avgjørende for Jonas for at han skal lykkes med andre viktige faktorer i livet. Han sier videre:

‘’[...] arbeid for meg er alt. Også kommer faktisk familie og nettverk i andre rekke, for min del. Men det er fordi det er det som funker. Det er det som lar meg være familiefar, på en måte. For har jeg ikke det så er jeg ikke familiefar, da er jeg, ja, en kriminell rusmisbruker rett og slett’’.

Sitatene ovenfor illustrerer klart hvilken betydning arbeid har i livene til Mats og Jonas. En av de andre forskningsdeltakerne, Anders, avbryter meg mens jeg stiller spørsmålet om hvor viktig arbeid er i rehabiliteringen. Også han er helt klar og tydelig i sitt svar: ‘’Det er alt å si’’. Han sier så videre:

‘’[...] for det har noe med selvfølelse og at en skal tilbake til samfunnet og jeg kunne aldri tenkt meg å ikke jobba [...] Jeg har et mål som jeg skal oppnå til slutt, så da er jo det her veien å gå nå, og da er jo det med arbeid, inntekt alfa omega, du klarer deg jo ikke uten det’’.

Anders forteller om arbeid både som viktig for selvfølelse og tilbakeføring til samfunnet, men også som middel for et mål han har i livet. Videre kommer vi inn på hva som anses som meningsfullt arbeid hos forskningsdeltakerne. Hva respondentene synes er meningsfullt arbeid sier noe om hvilket forhold de har til arbeid og hva arbeid betyr for dem personlig. Mats beskriver arbeid som meningsfullt i seg selv, og fokuserer ikke på selve innholdet i arbeidet. Han sier det er viktig å ha noe å gå til, men ikke så viktig hva det er. Vi kan derfor skille mellom at arbeid er noe meningsfullt i seg selv, og fokuset på innholdet i arbeidet. Mats sier:

‘’Meningsfullt, hmm, altså det var et godt spørsmål. Nei det er jo meningsfullt egentlig alt slags arbeid er jo meningsfullt [...] jeg synes det er meningsfullt bare det å kunne gå

på jobb, tjene egne penger på lovlig vis og være med å bidra til familien og ja, bidra i samfunnet på en måte''.

Nora forteller også om at jobben hennes er meningsfull for henne. Hun vektlegger at hun har en funksjon på arbeidsplassen sin, og at hun har en viktig rolle i arbeidsmiljøet:

''Nei altså jeg føler at jeg har en mening med det jeg gjør, jeg vet at det er viktig at jeg kommer på jobb. Ehh.. vi er liksom et lag. Hvis ikke jeg er der, hva gjør de da. Ja, jeg vet at jeg har en funksjon da, at de trenger at jeg er der, jeg kan noe som ikke de kan, og ja. De er avhengige av meg da''.

Lars er noe mer generell i sine beskrivelser når han forteller om hva han opplever som meningsfullt arbeid. Han gir uttrykk for at hva som oppleves som meningsfullt arbeid kan være så mangt, samt at det kan endre seg ut fra hvor man er i livet:

''Nei det kan være så mangt det da, hva som er meningsfullt å jobbe med. Akkurat nå syns jeg det er greit å jobbe som [nevner yrke], men det er ikke det jeg hadde sett meg ut for mange år siden liksom. Men det var et løp jeg hadde tiden til å ta med den dommen jeg hadde, og muligheten til å ta der inne jeg var, og da heiv jeg meg på det, og jeg er fornøyd med det''.

Det er ikke forutbestemt hva som oppleves som meningsfullt arbeid, eller hvilke beskrivelser respondentene gir av hva arbeid betyr for dem. Selv om det kommer frem hos de alle sammen at arbeid er nødvendig, er det forskjell på om det er innholdet i arbeidet som er viktig, funksjonen man har på jobben eller at det bare er arbeidet i seg selv. Det er altså mange ulike sider av arbeid som er verdifulle i forskningsdeltakernes liv.

4.2.1 Arbeid som fyller et tomrom

Flere av respondentene beskriver arbeid som noe som fyller et tomrom. Å skape innhold og mening i hverdagen fremkommer som en av de viktigste årsakene til hvorfor arbeid er viktig. På spørsmål om hvor viktig arbeid er i rehabiliteringen svarer Lars:

''Veldig viktig. Jeg tenker jo at hvis en skal, hvert fall for meg da, hvis jeg skal klare å ikke ruse meg eller finne på noe så er jeg avhengig av å ha noe å gjøre, og da går jo 1/3 av dagen på en måte til jobb, og hvis da det er noe en liker da og syns er greit å holde på med, føler at en får grei lønn for det og greie forhold liksom, så er mye av dagen redda bare der ikke sant. Sånn at jeg ikke skal kjede meg og begynne å ruse meg eller finne på noe annet drit da. Så det er viktig''.

Dette illustrerer at arbeid for Lars fyller et tomrom og oppleves som en stor del av hverdagen. Han sier noe om hvor viktig det er for han å ha noe å gjøre, og noe å fylle dagene med slik at han ikke ruser seg eller utfører kriminelle handlinger. Denne tankegangen deler han blant annet med Jonas, som også forteller om at arbeid fyller et tomrom som tidligere kriminalitet fylte. På spørsmål om hva arbeid gir han i hverdagen svarer Jonas:

“Ehh.. det enkle svaret er jo en mening. Men det ærlige svaret er nok at tankene på andre ting, slippe å kalle det bekymre seg da, for ting som har vært og ting som en har gjort, og ting familien har vært utsatt for, og så videre. Jeg har veldig lett for å få et tankekjør hvis jeg ikke har et arbeid, og det er ikke godt for noe. Så det er vel der det kommer inn. Også er det jo klart, det er lønna man lever av. Det er jo ikke noe hemmelighet det”.

Sitatet ovenfor sier mye om hvor grunnleggende det er å ha noe å fylle dagene med, men samtidig illustrerer det også det Maruna omtaler som historien man forteller om seg selv for å lykkes (Maruna, 2001, s. 105). Dette går ut på å ta eierskap over egen fortid, og istedenfor å gjemme vekk fortiden må man ta eierskap til den og skape en historie om egen fremtid som man er stolt av (Maruna, 2001, s. 105). Det Jonas forteller handler i tillegg til arbeidets betydning om å få tankene over på riktige ting, og ikke dvele over tidligere problemer. Jonas ytrer en ønske om å fokusere på det positive og det som kommer, istedenfor fortiden som har vært. De øvrige sitatene redegjør tydelig for arbeidets betydning i rehabiliteringen, men i forbindelse med å fylle et tomrom kommer Stian med interessante refleksjoner. Stian forteller om at drømmen om en jobb etter hvert viste seg å være et behov for noe å fylle hverdagen med, som ikke nødvendigvis må være arbeid. På spørsmål om arbeidets betydning i rehabiliteringen svarer han:

“Det har vært, jeg har trodd det har vært veldig viktig, trodde jeg. At hvis ikke jeg fikk en jobb så ble jeg ulykkelig og sånn, men nå som jeg har vært arbeidsledig så lenge så kjenner jeg at, ja, jeg kan jo finne andre ting å gjøre. Jeg kan jo begynne også gå på, gjøre noe sånn veldedig formål ting og noe sånt også, bare jeg har noe å gjøre liksom, så er det egentlig samme hva [...] Så det må ikke være akkurat en jobb, bare det er noe å fylle dagene med. For det ser jeg at det er viktig, hvis ikke så, jeg personlig hvert fall faller hen, blir ja, dør innvendig føler jeg, mister lysten til å gjøre noe. Blir demotivert og”.

Stian uttrykker i dette sitatet at det ikke nødvendigvis kun er arbeid som fyller et tomrom i hverdagen, noe som belyser enda et synspunkt. Det er av samtlige respondenter redegjort for

arbeidets viktige funksjon i rehabiliteringen, men forskningsdeltakerne omtaler arbeid og dets betydning på ulike måter.

4.2.2 Generative roller

Det forekommer flere aktiviteter som gir forskningsdeltakerne mening og innhold i hverdagen. Dette bringer drøftingen videre inn på betydningen av generative roller i rehabiliteringen. Generativitetsbegrepet henger sammen med arbeidets betydning fordi arbeid kan være med å skape de generative rollene, og meningen i å gjøre noe godt for andre. Mange tidligere straffedømte trekkes mot generative roller og aktiviteter, samtidig som at flere føler de har et tomrom å fylle som tidligere ble fylt av kriminalitet (Maruna, 2001, s. 118). Begrepet generativitet kan defineres som meningen man får av å gjøre noe godt for andre, eller prosessen med å ‘‘gi tilbake’’ til samfunnet, og kanskje spesielt til fremtidige generasjoner (Nugent & Schinkel, 2016, s. 568). Begrepet kan knyttes til arbeid fordi arbeidet kan bidra til å gjøre noe godt for andre. Nora skildrer dette når hun forteller om hva som er meningsfullt arbeid for henne:

‘‘Jeg er jo selger. Og jeg selger jo skruer og spiker og alt mulig sånt, og jeg syns jo, hver dag står jeg og hjelper folk, og folk har jo alltid noe de skal ha hjelp med. Og det er gamle mennesker og det er yngre mennesker, og de blir kjempetakknemlig når du kan hjelpe de. Og det syns jeg er meningsfull, det gjør jeg. Jeg løser ikke verdensproblemer, men jeg løser masse andre små problemer, som er veldig vanskelig for de da’’.

Verdien i å hjelpe andre kommer tydelig frem i beskrivelsene til Nora, noe hun også deler med Truls, en av de andre forskningsdeltakerne. Han forteller på spørsmålet om hva som anses som meningsfullt arbeid at ønsket er å skape en verdi og gjøre noe godt for andre:

‘‘Ehm, det kan jo være mange ting [...] for min del er det veldig mye. Alt fra ting som skaper en verdi, ehh og lage noe eller [...] også klart så alt som er med på å gjøre dagen bedre for andre. Og det er jo, opplever jeg jo at de setter pris på jobben jeg gjør, jeg får høre det ganske ofte. For meg er det meningsfullt’’.

Ønske om å hjelpe andre beskrives i noe av forskningslitteraturen som en gjeld individet føler de skylder samfunnet (Maruna, 2001, s. 123). Både Anders, Stian og Mats forteller om arbeidets betydning i forbindelse med å hjelpe andre. Anders vektlegger hvor viktig det er for han å gjøre noe for andre og bli satt pris på: ‘‘Ehh, jeg syns egentlig alt arbeid er meningsfullt, bare jeg har noe å gjøre og det viktigste er at du ser at du produserer noe [...] også det å bli satt

pris på''. Disse tankene deler han med Stian, som også beskriver meningsfullt arbeid i sammenheng med å føle seg nyttig: 'For meg så er det egentlig hvis jeg føler at jeg kan hjelpe noen. Liker å føle at jeg er til nytte, det liker jeg.' Mats forteller i tillegg til dette om en yrkesstolthet forbundet med arbeidet: 'Nei det er jo en viss yrkesstolthet ikke sant. Ehm, det er jo, en føler seg jo bra når folk trenger deg på jobb [...]'. Disse sitatene vitner om et behov for å føle seg nyttig og satt pris på i hverdagen, og i denne sammenhengen knytter respondentene de generative rollene til arbeidssituasjoner.

4.3 Stempling og restempling

Stemplingsteorien redegjør for hvor vanskelig det kan være med tilbakeføring til samfunnet hvis man er stemplet som kriminell. Det finnes både skrevne og uskrevne regler i et samfunn som definerer om en handling er 'rett' eller 'gal' (Becker, 1991, s. 1). Dersom en regel brytes kan den som bryter regelen bli stemplet som en avviker. En slik stempling kan vanskeliggjøre desistance og tilbakeføringen til samfunnet. På den andre siden kan en restempling som et 'normalt' menneske muliggjøre desistance hvis den straffedømte restemples som en alminnelig borger igjen (Skatvedt, 2020, s. 44). I

rehabiliteringssammenheng og knyttet til denne oppgaven vil det være relevant å drøfte stempling og restempling i forbindelse med både samfunnets stempling og stigma, og synet de domfelte har på seg selv. Et negativt syn på seg selv kan påvirke rehabiliteringsprosessen i en uheldig retning. Under denne kategorien om stempling og restempling vil jeg drøfte i to underkategorier. Den første handler om institusjonelle forhold, med fokus på arbeid, og den andre om relasjonelle forhold, hvor fokuset sentreres rundt etablering av nettverk etter løslatelse. Denne inndelingen gjøres på bakgrunn av hva forskningsdeltakerne fortalte mest om under intervjuene.

4.3.1 Institusjonelle forhold

Utfordringer med å skaffe seg arbeid på grunn av fordommer og stempling kommer frem hos flere av forskningsdeltakerne. Fordommer hos arbeidsgivere kan gjøre det vanskelig for mange domfelte å skaffe seg arbeid etter løslatelsen. Stian forteller om slike utfordringer i sin egen jobbsøkerprosess:

'[...] Jeg syns jo det er veldig problematisk å få jobb. Litt av grunnen er jo det med koronatiden nå, men det er jo ikke bare det. Det er også mye fordommer blant arbeidsgivere, så når jeg da forteller at jeg har vært i fengsel, så er det jo sånn at de

backer off også, ‘nei vi fant en annen løsning, vi ansetter noen andre’, og det er jo litt sånn nederlag å få den i ansiktet at du er ikke god nok. Og få bekreftelse på det hele tiden at det er jo fordi du har vært i fengsel, du er et dårlig menneske, får ofte bekreftelse på det liksom’.

Stian har opplevd utfordringer med å skaffe seg arbeid basert på det han opplever som fordommer hos potensielle arbeidsgivere. Han snakker om at det er sårt å bli bortprioritert på grunn av dommen, og forteller ytterligere om hvordan dette føles som et nederlag: ‘Så det har vært litt sånn, det har vært nederlag rundt det. Og det er tøft det, å reise seg opp igjen, har det vært da. Så det er noe av det som er utfordrende med å få seg jobb da. Det å takle disse nederlagene, mobilisere på nytt, prøve igjen’. Disse erfaringene deler Stian med en av de andre respondentene, Mats. Han snakker om tilbakeføringen og hvor viktig arbeid oppleves for å vende tilbake til samfunnet. På litt mer generelt grunnlag sier han: ‘Den største utfordringen for mange er nok å få arbeid [...] når man har en dom og det er kjent og så er det jo ofte utfordringer knytta til det [...] jeg tror det er mange som sliter med tilbakeføringa’.

Jonas snakker også om bekymring for å ikke få seg jobb etter soning. Han forteller i den sammenheng om hvor stor hjelp det har vært fra det arbeidsrettede tiltaket i prosessen med å få seg arbeid: ‘[...] jeg så jo for meg at jeg ville få veldig store problemer med å få jobb, og det er jo for min del som alltid har vært arbeidsnarkoman så er det på en måte ja, det er det viktigste egentlig [...]’. Jonas lykkes med å skaffe seg arbeid med hjelp fra tiltaket, selv om han hadde store bekymringer i forkant. Truls, en av de andre forskningsdeltakerne, snakker om redselen av å skulle møte arbeidsgiver helt på egenhånd uten hjelp fra noen rundt. Også han beskriver hjelpen fra tiltaket som helt essensiell i jobbsøkerprosessen:

‘[...] Jeg skal hvert fall få hjelp med å få jobb. Ikke sant, for det hadde vært, i den situasjonen jeg er i, så hadde det vært min største bekymring. Ehh.. å måtte stå alene med det, og skulle søke og møte arbeidsgivere og måtte fortelle at jeg har gjort sånn og sånn, og vite at sannsynligheten er størst for at der var du helt uaktuell’.

En av de ansatte på tiltaket snakker også om utfordringene med stempling og fordommer blant arbeidsgivere. Hun forteller at åpenhet mot arbeidsgiver kan være viktig for å fjerne fordommer. Dette får jobbsøkerne hjelp til på ettervernstilltaket, og den ansatte mener åpenhet er avgjørende for en god dialog. Hun forteller:

‘For det er jo helt klart, vi kan se sånn når vi jobber inn mot bedrifter, og arbeidsgivere, så har vi fokus på åpenhet, ærlighet og vilje, ikke sant.. være villig til å

snakke om dommen, og hvordan snakke om dommen, får dem øve på her sant, med at vi simulerer jobbintervju, du trenger jo ikke å brette ut alt, men ikke sant, være konkret da, så er det oftere arbeidsgivere sier ja deg vil jeg gi en sjans, ikke sant, for dem da treffer et menneske, får et ansikt, ikke bare overskriften i VG eller whatever”.

Det den ansatte snakker om handler også om historien man forteller om seg selv (Maruna, 2001, s. 105). Maruna forteller om hvor viktig det er å ta eierskap til egen historie, og utarbeide en historie om seg selv man er stolt av (Maruna, 2001, s. 105). Dette kan kobles sammen med det den ansatte sier om å være åpen og ærlig med potensielle arbeidsgivere. Snakke om dommen, og vise et ansikt til en arbeidsgiver som viser at “dette er meg, sånn er jeg”. Arbeidsgivere trenger også en trygghet under ansettelsesforholdet, og åpenhet kan føre til at arbeidsgiver treffer et menneske og klarer å heve seg over tidligere fordommer. Ærlighet og åpenhet kan dermed potensielt føre til færre fordommer blant arbeidsgivere.

4.3.2 Relasjonelle forhold

Under drøftingen om stemping og restemping er det sentralt å trekke inn forskningsdeltakernes erfaringer med stemping i relasjonelle forhold. Slike forhold kan blant annet være familieforhold, eller etablering av nye vennskap og nettverk etter soning. Truls er en av respondentene som forteller om hverdag og familieliv etter løslatelse. Når vi prater om hvordan det har vært å slippe ut igjen etter soning uttrykker han misnøye med å være stemplet som kriminell, han sier: “Man får et stempel også er det sånn man er”. Truls snakker om at det er vanskelig å bli kvitt et stempel, og dette dreier seg ikke bare om hva samfunnet mener om deg, men også hvilke tanker du har om deg selv. Dette kommer tydelig frem når han sier: “Og når du kommer ut så føles det som, jeg vet det ikke er sånn, men det føles som at alle kan se at du har sittet i fengsel”.

Stempelet som avviker handler først og fremst ifølge Becker om mennesker med makt i samfunnet sine muligheter til å stemple andre (Skatvedt, 2020, s. 43). Det kan derimot også tenkes at stemping og fordommer kan oppleves vanskelig hos respondentene fordi man, som Truls beskriver, føler at alle kan se at du er kriminell eller har sittet i fengsel. Flere av forskningsdeltakerne forteller om målet om å få et “normalt” liv. Den tidligere kriminelle atferden kan føre til at man ser på seg selv som utenfor det som er normalt (Becker, 1991, s.2). Truls er en av forskningsdeltakerne som gir uttrykk for at det er vondt å ikke kunne leve et liv han definerer som normalt, han sier: “[...] og ikke kunne leve normalt. Også har jeg

utfordringer. Det er en grunn til at jeg har sittet inne. Jeg er livredd, jeg synes det er vanskelig i hverdagen. Jeg er livredd for å havne tilbake”.

Under beskrivelsene av det “normale liv” inngår også samhandling med andre mennesker. Flere av respondentene opplever det som viktig med fritidsinteresser, og forteller at det er viktig å skaffe seg nye nettverk etter soning, slik at man ikke vender tilbake til gamle skadelige nettverk. Stian forteller om dette, og sier: “[...] Jeg har prøvd mye rart for å prøve å få nettverk. og jeg synes atte.. det er vanskelig altså.. det er det. Jeg føler at der jeg får lettest nettverk, det er på steder med andre som har samme type problematikk. Og da føler jeg det er for risky, for min egen del, synes jeg.” Han forteller videre: “[...] Også er det sånn at ja da kan du gå på for eksempel [nevner fritidstilbud], være med på aktiviteter der, men da treffer jeg jo bare folk som har vært i fengsel. Som plutselig forsvinner ut i noe kriminalitet eller sånne ting”. Stian har prøvd mye forskjellig for å skaffe seg nye venner og et nytt nettverk, men han opplever i likhet med flere av de andre deltakerne fordommer knyttet til fortiden som domfelt: “[...] også med en gang jeg forteller at jeg har vært i fengsel så skyver de meg bort, for eksempel. Så det er veldig vanskelig å skape et nettverk, som er så viktig for å kanskje ikke komme tilbake i kriminalitet da”. Stian forteller her at han har et stort ønske om å inkluderes i nye nettverk, men han føler seg utestengt på grunn av stempelet som kriminell. Dette er utfordringer som også går igjen hos noen av de andre respondentene.

Flere av forskningsdeltakerne uttrykker hvor viktig det er med venner og et stabilt nettverk rundt seg etter soning. Under straffegjennomføringen er man fratatt samhandling med andre mennesker i samfunnet. Etter endt soning kan det dermed oppleves som vanskelig å leve et “normalt liv” og omgås “normale” folk igjen. Lars er en av respondentene som skildrer denne problematikken på en måte som tydeliggjør hvor vanskelig det kan oppleves å vende tilbake til hverdagen igjen:

“[...] For det er jo så masse, sånn som for meg da, jeg har jo rusa meg og drevet med kriminalitet siden jeg var hvert fall 17-18 år og det er ikke så lett da og komme ut nå også skal du være med andre. Så hadde jeg kommet rett fra fengsel da og på jobb liksom, og hva er det de prater om da det er jo barnehageplasser og elbiler, og bompenger. Og ja det eneste jeg er vant til, har sittet 5 år i fengsel, og det eneste vi prata om er narkotika og tull, og piss, dritt og lort liksom. Så man må ha en sånn overgang for å skjønne at jeg klarer faktisk å være normal, prate med folk og alt det greiene der. For det er ikke så lett å huske hvordan man konverserer med vanlige folk lenger da. Man kan det jo egentlig, men man har bare glemt det, også tenker man at det er så jævlig ubehagelig at man gidder ikke, så da driter man i det da. Jeg tror det er

det som er mye av greia, jeg har hvert fall vært sånn tidligere at jeg vet hvordan jeg ruser meg, og jeg vet hvem som gjør det og jeg vet at der er jeg liksom, det kan jeg, så går du tilbake til det vante”.

Dette sitatet får også tydelig frem hvor viktig det er med samhandling med andre mennesker og gode relasjoner etter soning. Sitatene ovenfor illustrerer noen av respondentenes utfordringer med å vende tilbake til en normal hverdag og ha samhandling med mennesker i samfunnet igjen. Det oppleves av flere som vanskelig å skaffe seg sunne nettverk. Ettersom forskning peker på slike sosiale faktorer som en del av forutsetningen for å lykkes, blir dette sammen med arbeid og andre livsendringer ansett som avgjørende for å lykkes i rehabiliteringen.

4.4 Utfordringer med å holde seg på matta

I dette delkapittelet ønsker jeg å belyse hvilke utfordringer forskningsdeltakerne uttrykker at desistance-prosessen kan bringe med seg. Kapittelet deles inn i to deler, som tar for seg utfordringer knyttet til økonomi og utfordringer med å håndtere hverdagen.

Forskningslitteraturen om desistance belyser i stor grad de positive sidene av desistance-prosessen, og viser at prosessen har mange positive konsekvenser både for individet og samfunnet rundt. Det er samtidig viktig å redegjøre for de vanskelige sidene av desistance, også omtalt som “pains of desistance” (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Mange tidligere domfelte lykkes med å holde seg på matta i lange perioder, men kan ha problemer med å etablere en ny identitet som lovlydig (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). Problemene kan oppstå blant annet ved en følelse av håpløshet og vanskeligheter med å nå målene som er satt for endringsprosessen. Utfordringer med å holde seg på matta kan også omfavne problemer med rusmisbruk, mangel på fast bopel, vanskeligheter med å få jobb eller manglende motivasjon hos individet (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569).

4.4.1 Økonomiske utfordringer

En stor utfordring hos mange tidligere domfelte er å håndtere økonomiske problemer i etterkant av soningen, og økonomiske vanskeligheter kan ha svært negativ innvirkning på endringsprosessen (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). Det som omtales som straffegjeld kan legge et lokk på mange domfeltes mulighet til å reintegreres i samfunnet igjen (Todd-Kvam, 2019, s. 1479). Mats er en av forskningsdeltakerne som forteller om uhåndterlig gjeld etter soning, og hvordan det påvirket hverdagen hans i negativ grad:

“[...] Så det er ganske mange ting man slipper å forholde seg til når man sitter inne, som egentlig er veldig behagelig, til syvende og sist. Men så mot slutten så skal man liksom forberede seg på det. Så fikk jo en skikkelig smell da, så samme dagen som jeg fikk beskjed at jeg var løslatt så fikk jeg en regning på 230 000 kr pluss inkasso på like mye, så sitter en der med en halv million i gjeld da, og lønnstrekk på 10 000 kr i måneden og ja [...] så den biten er jo egentlig vel så tøff som å sitte inne. Det er ikke bare-bare å få endene til å møtes, og ikke spesielt motiverende heller, man tenker jo at man like godt kan gå på NAV, da sitter man faktisk igjen med mer, enn å gå på jobb og slite rævva av seg i 7,5 time hver dag. Så du føler du sitter litt med skjegget i postkassa, men sånn er det, det er jo en del av straffa”.

Det Mats forteller om viser tydelig hvor belastende det kan være å løslates fra lang dom med høy gjeld. Han sier videre: “[...] Jeg føler ikke jeg er ferdig med soninga selv om jeg er løslatt”.

Deler av forskningslitteraturen peker på at domfelte har betalt sin gjeld til samfunnet når dommen er ferdig sonet (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). Likevel har mange som slipper ut av fengsel straffegjeld som gjør det vanskelig å etablere en kriminalitetsfri hverdag. Gjelden til straffedømte i Norge kan både dreie seg om gjeld til staten, til private kreditorer eller andre personer som har krav erstatninger etter lovbruddet (Todd-Kvam, 2019, s. 1482). På spørsmål om hva som har fungert bra etter løslatelsen, og hva som oppleves som vanskelig svarer Mats:

“Ehmm, ja nei jeg syns egentlig tilbakeføringa har fungert veldig bra. Jeg har jo blitt veldig godt mottatt [...] så det har gått veldig greit å møte samfunnet. Og det å få jobb har gått veldig greit, og det som er vanskelig og det som har vært verst og er verst nå er den økonomiske biten. Det er jo, det er litt tøft, jeg vet ikke helt hvordan jeg skal få endene til å møtes nå [...]”.

Denne erfaringen deler han også med blant annet Stian og Jonas. Stian forteller om at han har hatt utfordringer i dialogen med NAV etter soning. Han opplevde at han ikke ble hørt da han ga uttrykk for at han ikke hadde egne midler til å forsørge seg selv etter han slapp ut.

“For jeg kommer rett i fra å ha ingenting. Jeg har minus liksom, har ikke en skje engang i en skuff, sant. Så overskudd har jeg aldri hatt, fra jeg var løslatt da, så når de da valgte å ja da får du utbetalt om 14 dager så kjente jeg at nå går det til helvete liksom for å si det på dårlig norsk. Så da måtte jeg jo ta kontakt med NAV og fortelle akkurat sånn som det var, så da sa de at det gikk ikke an å gjøre det på en annen måte, også fikk jeg kontakt etter en dag etterpå, jo vi kan betale ut i dag, vi fant en løsning, da føler jeg sånn da, jaha, galskap”.

I dette sitatet uttrykker Stian at det opplevdes som vanskelig å være i dialog med NAV og fortelle om økonomiske problemer. Dette belyser en side av økonomiske utfordringer som kan være vanskelig etter soning. Jonas forteller om utfordringer med å normalisere til en vanlig økonomi. Han var heldig og fikk seg arbeid etter løslatelsen, men opplevde likevel den økonomiske delen som det vanskeligste med å slippe ut fra soning:

“[...] det var tungt å gjøre de rette endringene ikke sant, fordi at du ja plutselig så måtte jeg tenke selv, jeg fikk lønna mi den 20., så skulle den vare til neste 20., istedenfor å få ukelønn en gang gi uka som jeg har fått de fire siste åra. Eller før jeg sona så var det liksom aldri noe spørsmål om penger, for da hadde jeg jo lønna mi pluss det andre jeg drev med [...] så det var nok den økonomiske omstillingen og gjøre det som ble forventa, det var nok det tøffeste tenker jeg, sånn ja”.

Problemene Jonas beskriver går ut på den økonomiske omstillingen og håndteringen av egen økonomi. For mange blir de økonomiske problemene så store at det påvirker rehabiliteringen i svært negativ grad. Anders forteller om flere han har snakket med i løpet av sine år i fengsel, og han mener at gjengangere i norske fengsler skyldes økonomiske utfordringer:

“[...] Jeg ser så mange fortvilte situasjoner da, kan du si, for hva er vitsen da, når du sitter inne, og du har kanskje 5-6 millioner i gjeld, og erstatninger og alt mulig sånt noe, også sier de jo nå skal du ut, og nå skal du bli rehabilitert, og nå skal du begynne å jobbe, også skal du få deg en bolig og alt mulig. Nei det går ikke det. Det er helt.. du kan bare glemme det. Og da er det sånn at da er det jo bare å velge i nærmeste NAV-kontor, prøve å få seg uføretrygd, klarer de å få seg det da tenker de jo at det er jackpot og så er det da bare å kjøre det samme løpet om igjen og om igjen [...]”.

Økonomiske problemer kan altså potensielt ha svært negativ effekt på endringsprosessen til de straffedømte (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). Fortellingene til respondentene setter lys på både utfordringene med straffegjeld, utfordringer i møte med NAV og vanskeligheter med å normalisere økonomien etter straffegjennomføringen. Intervjupersonene fortalte også om flere utfordringer med å håndtere hverdagen etter soning, som vil presenteres i det kommende delkapittel.

4.4.2 Utfordringer med å håndtere hverdagen

Overgangen mellom fengsel og livet i frihet kan også oppleves som vanskelig for mange, og det kan være utfordrende å håndtere alt “den nye” hverdagen bringer med seg (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Jonas forteller om denne problematikken: “Så overgangen ut var nok, hvis jeg ser tilbake på det, ganske mye tøffere enn jeg forventa at den var faktisk. Det hadde

vært mye enklere hvis jeg hadde valgt å være kriminell videre, ikke sant. For da hadde jeg bare gått tilbake til det gode og vante''. Han sier videre:

''Men ja det var tøft. Og fordi at nå var det plutselig, nå måtte jeg tenke selv. Det er nok den tøffeste overgangen. Når du sitter i fengsel så kan du jo prøve å tenke selv, men det er noen andre som har tenkt den tanken før deg, ikke sant. Og tatt den avgjørelsen før du i det hele tatt har tenkt ofte. Ehh, så, for det er veldig komfortabelt å sitte i fengsel''.

Hverdagen oppleves som vanskelig for mange, og det kan knyttes til blant annet ensomhet etter soning, fordi man kutter ut det gamle kriminelle miljøet (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Nora forteller om at hverdagen etter soning var vanskeligere enn hun så for seg, blant annet på grunn av ensomhet og lite hjelp fra ettervern. På spørsmål om hvordan hverdagen opplevdes etter soning svarer hun:

''Nei den, jeg tenkte jo at det skulle bli mye bedre, men det var jo ikke noe ettervern, så det var jo rett tilbake til sånn det var. Jeg begynte jo å ruse meg med en gang igjen.. det gikk en uke tror jeg. Og da skulle jeg ikke bruke noen rusmidler, så da satt jeg og drakk en toliter med vin nesten hver dag. Også var det rett på rus igjen. Tror ikke det gikk en uke engang''.

Det Nora forteller om tyder på at det kan være vanskelig å omstille seg og få til en rus- og kriminalitetsfri hverdag igjen. Som en del av å omstrukturere til en ny hverdag må man også etablere en ny identitet. I fengsel blir man vant til livet man lever under soningen, og det oppleves vanskelig for mange av respondentene å få kontroll på det nye livet utenfor murene (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Stian forteller om en del mekanismer han lærte seg i fengselet som ble nødvendige å gjøre endringer ved. På spørsmål om hva som var vanskeligst med å komme tilbake til hverdagen igjen svarer han:

''Det var jo egentlig å bli kvitt noen av mekanismene som jeg tillærte meg i fengsel der. Det var jo noe som, alle disse konspirasjonsteoriene som var der, du fikk en sånn ny tankemåte, du blir, når du lever inne i en sånn lukka verden, så må du omstille deg når du kommer ut, også er det ingen du kan snakke med som skjønner dette her, har jeg følt på. Så uansett hvem jeg snakker med så er det, hva er det du snakker om, tull, det er ikke sånn det er''.

Stian beskriver også en overgang mellom soning og hverdagen, der han forteller om en bekymringsløs fengselshverdag og dermed en stor overgang til en hverdag med mening utenfor fengselet: ''Der visste du hva du skulle forholde deg til. Du slapp å ta ansvar for noen

verdens ting. Du våkna opp, du hadde do, du hadde tak over hodet, du hadde lys og du hadde det varmt. Du fikk mat, du hadde alt du trengte hele tiden''.

Store endringer i livet kan ta lang tid, og det er mange utfordringer som skal tas tak i. For mange oppleves dette som vanskelig, men det finnes også flere som lykkes i rehabiliteringen og greier å gjøre de endringene som trengs for et kriminalitetsfritt liv. Når Anders snakker om hverdagslivet prater han om at mange sliter med sosial angst fordi det er rart å komme tilbake til samfunnet, men at det for han har gått overraskende greit: ''Det er veldig mange som sliter med, som har vært på lukka lenge, som sliter med kanskje litt sånn sosial angst eller hva du kaller det for, at det er litt rart å komme tilbake til samfunnet, men for min del har det gått veldig greit''.

Til tross for at mange opplever og sliter med ''pains of desistance'' (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572), finnes det også eksempler på individer som klarer seg bra i det nye livet etter soning. Økonomiske vanskeligheter sammen med utfordringer med å opprettholde motivasjon og håp for fremtiden gjør endringsprosessen tung for mange. Basert på intervjuene kan det oppsummeres med at å håndtere endringene som trengs for å etablere en kriminalitetsfri hverdag oppleves utfordrende. Bolig, utdanning og økonomisk rådgivning er noen av nøkkelementene for å returnere til samfunnet på en god måte. I det kommende kapittelet vil funnene ytterligere drøftes opp mot teori, sammen med en avsluttende konklusjon.

5 Avsluttende drøfting og konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt domfeltes erfaringer med rehabilitering og veier ut av soning gjennom problemstillingen ‘‘hvordan opplever straffedømte rehabiliteringsprosessen i tiden etter løslatelse fra fengsel?’’. Jeg har gjennom kvalitative intervjuer innhentet erfaringer og synspunkter fra syv domfelte. Den ene delen av utvalget er ferdig med soning mens den andre delen er i avsluttende fase av straffegjennomføringen. Respondentene varierer i alder fra 28 til 46 år, og består av seks menn og ei dame. Det er stor variasjon i lengde på dom, og dermed også et spenn i erfaringer og synspunkter. Jeg har valgt ut deler av desistance-forskningen sammen med teori om stempling og restempling som teoretisk grunnlag for oppgaven. I det foregående kapittelet har jeg presentert funn og knyttet disse opp mot utvalgt teori. I dette kapittelet vil jeg ta for meg de fire hovedkategoriene fra analysen og ytterligere drøfte mine funn opp mot teoretisk grunnlag. De fire hovedkategoriene fra analysekapittelet tar for seg forholdet mellom subjektive og sosiale forhold, arbeidets betydning i rehabiliteringen, stempling og restempling, og utfordringer med å holde seg på matta. Avslutningsvis vil jeg reflektere rundt oppgavens styrker og svakheter, samt redegjøre for interessante vinklinger til videre forskning.

5.1 Samspillet mellom sosiale og subjektive faktorer

I en rehabiliteringsprosess er det mange faktorer som er viktige for å lykkes med en endring i livssituasjonen. Desistance-forskningen legger vekt på at hvilke grep en selv gjør henger sammen med sosiale faktorer og hjelp fra storsamfunnet (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216). Det er altså avgjørende både å ta tak i utfordringer selv for å få til en endring, men også få hjelp fra tiltak og hjelpeorganisasjoner i samfunnet. Respondentene i denne undersøkelsen peker også på viktigheten av individuelle endringer i kombinasjon med god støtte fra tiltak rundt. Eierskap til egen endring står frem som sentralt både i forskningen og hos mine respondenter. Det anses som lite hensiktsmessig å forsøke å endre en person som ikke selv gjør en innsats fra innsiden (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 40). Forskningsdeltakerne forteller om verdien av å få kontakt med aktører som kan hjelpe en selv, og at man selv må gjøre endringer for å lykkes med rehabiliteringen. Det er også relevant å påpeke at desistance-prosessen som forskningsdeltakerne gjennomgår, foregår i kontekst av en velutbygd norsk velferdsstat. I den forbindelse finnes det en mengde faktorer som øker sannsynligheten for å lykkes med å få livet på rett kjøll etter løslatelse (Todd-Kvam, 2019).

I denne oppgaven er intervjupersonene hentet fra et arbeidsrettet tiltak som fokuserer på å få deltakerne ut i jobb, men som også hjelper til med flere viktige faktorer i endringsprosessen. De fleste tidligere straffedømte har et stort ønske om å kunne delta aktivt i samfunnet, men mange står ofte i en svakere posisjon når endringsprosessen starter (Gålnander, 2020, s. 258). På grunn av at noen endringer oppleves som uoppnåelige for dem domfelte selv, kan det være verdifullt med hjelp fra samfunnet rundt. Forskningsdeltakerne forteller om hjelpen fra tiltak som helt uunnværlig. Mange føler seg hindret av strukturelle barrierer som føles ødeleggende for desistance-prosessen (se også Gålnander, 2020, s. 258-259) og dermed er tilgjengeligheten og hjelpen fra ettervernstiltaket av stor verdi. Forskningsdeltakerne forteller om god oppfølging til flere utfordringer enn kun det å skaffe seg arbeid, samt en tilgjengelighet hos de ansatte som settes stor pris på. Samtlige av deltakerne snakker også om tryggheten med å ha et hjelpetiltak i ryggen og noen å ringe hvis livet oppleves som vanskelig.

Subjektive valg og egeninnsats står også frem som viktig i rehabiliteringsprosessen. I forskningslitteraturen skrives det blant annet om evnen til å ta intensjonelle valg og viktigheten av å etablere en presentabel historie om seg selv, og ha tro på seg selv (Gjeruldsen & Jensen, 2021; Maruna, 2001). Mine funn sammenfaller her, og flere av forskningsdeltakerne forteller om behovet for å ta tak i utfordringer selv, og at mye handler om hvilken innstilling man går inn i endringsprosessen med. Funnene mine tyder på at mange endringer skjedde hos respondentene med bakgrunn i egeninnsats, noe som stemmer over ens med forskning gjort om det som kalles aktørskap. Aktørskap handler om å ta valg for seg selv som er gjennomtenkt og gjort med bevissthet (Gjeruldsen & Jensen, 2021, s. 216).

Nevneverdig mange av forskningsdeltakerne fortalte i sammenheng med å ta subjektive valg at de var overrasket over hvor lite fengselet gjorde for å bidra til rehabilitering. I den forbindelse er det aktuelt å redegjøre for soningsprogresjonens betydning i desistance-prosessen. Myndighetene vektlegger i flere sentrale styringsdokumenter hvor viktig det er å unngå en brå overgang mellom straffegjennomføringen og livet utenfor, og at rehabiliteringen på best mulig måte skal hindre tilbakefall til ny kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 8). En smidig overgang mellom soning og livet i frihet illustreres også av intervjupersonene som helt avgjørende for desistance. Flere av respondentene uttrykker bekymring rundt nedleggelsen av åpne soningsplasser og overgangsboliger. Samtlige forteller om hvor viktig det oppleves å få god progresjon i soningen gjennom avsluttende soning på overgangsbolig eller åpen soning. Det kan altså

argumenteres for at samspillet mellom subjektive og sosiale faktorer anses som en av de avgjørende faktorene for å lykkes med desistance. Det kommer tydelig frem både i forskningslitteraturen og i oppgavens funn hvor viktig det er med en egeninnsats, sammen med hjelp fra storsamfunnet.

5.2 Betydningen av arbeid i rehabiliteringen

En stor andel av respondentene i denne oppgaven vektlegger hvor avgjørende arbeid er i rehabiliteringen og endringsarbeidet etter løslatelsen. De fleste svarer kort og konsist at arbeid betyr alt, og at det er alfa omega for en god rehabilitering. Noen går til og med så langt som å si at arbeid kommer før familie og venner, og at uten arbeid hadde de fremdeles drevet med kriminell aktivitet. Respondentene forteller om arbeid som viktig for selvfølelsen og tilbakeføringen til samfunnet. Det kan tenkes at den sterke betoningen av arbeid hos mine respondenter kan ha en sammenheng med at de er deltakere i et arbeidsrettet tiltak. Mulighetene er også til stede for at deltakerne enten har for øynene opp for arbeidets betydning gjennom deltakelse på tiltaket, eller at ettervernstiltaket har rekruttert individer som i utgangspunktet er særlig motivert for å jobbe. I litteraturen finner flere forskere arbeid som en åpenbar viktig faktor for å lykkes (Maruna, 2001, s. 117). De siste hundre årene har arbeid blitt vektlagt som et viktig element i prosessen mot å bli kriminalitetsfri (Maruna, 2001, s.117). Forskning peker på at individer som skaffer seg sysselsetting etter straffegjennomføringen har større sannsynlighet for å lykkes med å slutte med kriminalitet (Todd-Kvam, 2019, s. 1489).

Forskningsdeltakerne forteller om og vektlegger arbeidets betydning på litt ulike måter, selv om samtlige understreker at det er en viktig faktor i livene deres. I litteraturen skilles det mellom arbeid som et resultat av at man har sluttet med kriminalitet, en modningsprosess, og arbeid som et vendepunkt, hvor det å få jobb gjør at en slutter med kriminalitet (Skardhamar & Savolainen, 2014, s. 264). Resultatene i studien til Skardhamar og Savolainen (2014) peker på at mange av deres respondenter sluttet med kriminalitet før de kom i arbeid, noe som støtter modningsperspektivet. Mine data peker derimot også mot vendepunktperspektivet, da et utvalg av respondentene forteller om arbeid som et avgjørende vendepunkt for å både avstå fra kriminalitet og fortsette å holde seg på matta. Det er likevel slik at noen av mine forskningsdeltakere også kommer med fortellinger som vitner om at desistance-prosessen startet allerede i fengselet, ved å eksempelvis ta utdanning under soningen. Dermed støtter mine data både vendepunktperspektivet og modningsperspektivet.

Til tross for at forskningsdeltakerne forteller om arbeidets betydning på litt ulike måter, finner jeg en overenstemmelse både blant mine respondenter og i forskningslitteraturen om at arbeid er viktig i rehabiliteringen. Deltakerne i denne studien vektlegger ulike faktorer når de prater om arbeid. Noen forteller om hvor viktig det oppleves bare å ha en jobb å gå til, og noe å fylle hverdagen med, mens andre vektlegger innholdet i arbeidet og typen sysselsetting. I forskningslitteraturen pekes det blant annet på at arbeid som bidrar til at man kan gjøre noe godt for andre ofte oppleves som mer meningsfullt enn arbeid som kun har lønn som belønning (Maruna, 2001, s. 128). Dette samsvarer med funn gjort i denne oppgaven, da flere av mine respondenter forteller om meningsfullt arbeid i forbindelse med å hjelpe andre. Andre funn peker mot et fokus på å ha noe meningsfullt å fylle dagene med som ikke nødvendigvis trenger å være arbeid.

5.3 Stempling og restempling

Stempling og fordommer er for mange tidligere straffedømte en stor del av hverdagen både i jobbsammenheng og privat. Et stempel som en avviker har lett for å påvirke personen som stemples, i relativt stor grad (Skatvedt, 2020, s. 41). Dette kan tenkes å ha en negativ påvirkning på rehabiliteringsprosessen. Det er dermed relevant å drøfte stempling og restempling sin betydning for rehabiliteringsprosessen og synet den domfelte har på seg selv. Forskningslitteraturen setter også lys på betydningen av å ha tro på seg selv (Maruna, 2001, s. 105-106). Skatvedt hevder at dersom det er mulig å stemple noen som en avviker, er det også mulig å restemples som en "normalperson" igjen (Skatvedt, 2020, s. 44). Den omvendte stemplingen skjer ifølge Skatvedt i møte med profesjonsutøvere som har makt til å restemple (Skatvedt, 2020, s. 43). Mine data peker derimot på at restemplingens makt også ligger i alminnelige møter med familie og venner, og fra andre i nettverket som er av betydning for den domfelte. Spesielt trekkes det frem hos mine respondenter at hjelpen fra ettervernstiltak og andre hjelpeorganisasjoner er av stor betydning for å returnere til samfunnet på en god måte.

Bekymringer hos respondentene rundt prosessen med å skaffe seg arbeid kommer frem i analysen av datamaterialet. Noen av deltakerne forteller om utfordringer med å få seg jobb på grunn av fordommer hos arbeidsgivere, mens andre snakker om frykten for å stå alene i møte med arbeidsgiver. Samtlige av respondentene understreker betydningen av å få hjelp og støtte i jobbsøkerprosessen. I tillegg til stempling og fordommer på jobbmarkedet forteller noen av

intervjupersonene om stemping i relasjonelle forhold. Samtlige av deltakerne prater om det ‘normale’ liv, og knytter noen bestemte faktorer til definisjonen av hva som er normalt. Av disse faktorene står nettverk og venner frem som sentralt. Noen av respondentene forteller også om hvor vanskelig det er å skaffe seg nettverk som ikke er tilknyttet kriminelle miljøer. Et stabilt sosialt nettverk anses også i forskningslitteraturen som en nødvendig faktor for å lykkes med desistance (Carlsson, 2012; Gålnander, 2020; Todd-Kvam, 2019). Det er derfor viktig for rehabiliteringen at deltakerne føler på tilhørighet i et nettverk, og blir inkludert i samfunnet etter løslatelse.

5.4 utfordringer med å holde seg på matta

Straffegjennomføringen kan skje via ulike soningsforhold og med ulik lengde, hvor begge deler er med på å påvirke hvordan livet blir etter løslatelsen. Desistance-prosessen belyses i forskningslitteraturen nesten utelukkende positivt, med mange hensiktsmessige konsekvenser for både individet og samfunnet. Det som i litteraturen omtales som ‘pains of desistance’ blir ikke redegjort for i like stor grad, til tross for at det kan oppstå mange utfordringer etter løslatelsen (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Forskning viser at mange domfelte lykkes i å holde seg kriminalitetsfrie i lange perioder, men at utfordringen ofte ligger i å etablere en identitet som lovydigg og fortsette slik (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). Manglende motivasjon til å gjennomgå en endring, mangel på sysselsetting, rusmisbruk og økonomiske problemer kan være utfordringer individet møter på etter soning (Nugent & Schinkel, 2016, s. 569). I analysekapittelet beskrev et utvalg av respondentene betydelige økonomiske problemer etter straffegjennomføringen. Uhåndterlig gjeld påvirker mange domfelte i svært negativ grad, da slike problemer medfører hindringer i etablering av en ny hverdag etter soning (Todd-Kvam, 2019, s. 1478 - 1479). Dette samsvarer også med funn gjort i denne oppgaven.

Forskningsdeltakerne i denne studien forteller om høy og uhåndterbar gjeld som legger lokk på mange muligheter i rehabiliteringen. Likevel sentraliseres de økonomiske problemene seg rundt forskjellige områder hos forskningsdeltakerne. Noen forteller om problemer i møte med NAV, i forbindelse med å vite hva man har rett på av økonomiske goder. Andre forteller om vanskeligheter med å få seg jobb, og en demotiverende hverdag med høye lønnstrekk når de får seg arbeid. Til tross for at det ifølge forskningslitteraturen redegjøres for at domfelte har betalt sin gjeld til samfunnet når dommen er ferdig sonet (Todd-Kvam, 2019, s. 1478), føler mange av intervjupersonene at de ikke er ferdig med soningen selv om de er løslatt. En av de

andre sidene ved økonomiske utfordringer handler om problemer med å omstille til en normal økonomi. Noen av respondentene forteller om at det oppleves vanskelig å etablere en fungerende normal økonomi uten å tjene penger via kriminalitet. Andre prater om hvor vanskelig det er å ikke få betalt regninger på grunn av høy straffegjeld. Det viser seg altså at økonomiske problemer er til stede hos mange av forskningsdeltakerne, men at de opplever ulike utfordringer, og problemene erfares forskjellig fra individ til individ.

Hverdagsutfordringer etter løslatelse oppleves som vanskelig for mange, da det er flere utfordringer som skal håndteres (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Både i forskningslitteraturen og hos deltakerne i denne studien fortelles det om ensomhet fordi man har kuttet ut gamle kriminelle miljøer (Nugent & Schinkel, 2016, s. 572). Flere av respondentene trekker frem ensomhet, problemer med å bli rusfri og omstillingen til en ny hverdag som det mest utfordrende etter straffegjennomføringen. Samtlige forteller om hvor vanskelig det var å venne seg til et liv utenfor murene etter å ha vent seg til en hverdag i fengsel. Respondentene forteller om sosial angst, rusproblemer og utfordringer med å få seg bolig og jobb. Det er likevel viktig å understreke at tiden etter løslatelsen oppleves ulik hos hvert individ, og flere forteller om en overgang som har gått bedre enn forventet. Utfordringene som dukker opp etter soning oppleves altså ulikt hos forskningsdeltakerne. Avslutningsvis i oppgaven vil jeg reflektere rundt oppgaves styrker og svakheter, samt en redegjørelse for interessante vinklinger til videre forskning.

5.5 Konklusjon

Denne masteroppgaven ønsker å være et bidrag til norsk forskning på desistance, da det ikke er gjort så mange desistance-studier i Norge (men se Gjeruldsen & Jensen, 2021; Todd-Kvam, 2019). Jeg har gjennom oppgaven forsøkt å belyse et utvalg respondenters erfaringer rehabilitering og livet etter løslatelsen. Funnene i denne oppgaven støtter oppfatningen om at desistance er en prosess som innebærer mange endringer og utfordringer. Begrunnet i oppgavens avgrensning valgte jeg å fokusere på samspillet mellom subjektive og sosiale faktorer, arbeidets betydning, stempling og restempling i endringsprosessen og utfordringer med å holde seg på matta. Valg av fokusområder gjenspeiler respondentenes fortellinger, og jeg har dermed forsøkt å belyse viktige sider av rehabiliteringsprosessen. Etter å ha gjort en gjennomgang av forskning på feltet kommer det frem at rus og rusproblematikk er en sentral del av desistance, og at prosessen også handler mye om å slutte med rus. Respondentene i denne studien snakket også om rusproblematikk under intervjuene. Fokus på rusproblematikk

er derimot valgt vekk i min oppgave, og det er mulig jeg med det går glipp av en sentral del av desistance-prosessen. Faktorene jeg har valgt å legge vekt på viser seg å være viktige i desistance, men det kan tenkes at tema ville blitt ytterligere belyst ved å trekke inn rusperspektivet i enda større grad.

I oppgavens startfase fokuserte jeg mye på arbeidets betydning i rehabiliteringen, men endte opp med å bli oppmerksom på at det er langt flere og mer komplekse faktorer som er av betydning i rehabiliteringsprosessen. Hjelpen fra det arbeidsrettede tiltaket som er omtalt i oppgaven står frem hos respondentene som svært nødvendig i rehabiliteringen. Det kunne derfor vært interessant i videre forskning og se ytterligere på betydningen av andre ettervernstiltak. Samtlige av respondentene vektlegger hvor viktig det er med individuell behandling og oppfølging. Det fortelles om et behov for et tiltak som omfavner mer enn bare rusbehandling eller psykologhjelp, som tar for seg flere sider av desistance. Dermed ville det vært meget interessant å forske videre på flere typer hjelpetiltak, og undersøke hvordan respondenter fra ulike typer tiltak erfarer hjelpen de får, og hva det betyr for dem i desistance-prosessen. Et utvilsomt viktig funn i denne oppgaven er at alle forskningsdeltakerne er unike individer som har behov for individuell oppfølging. Et godt samspill mellom subjektive og sosiale faktorer fremmes som sentralt for å lykkes, sammen med viktigheten av sysselsetting, familie og nettverk som belyses både i forskningslitteraturen og av denne studiens respondenter. Utvalget av forskningsdeltakere har gitt et rikt datamateriale, noe som gir et godt grunnlag for å belyse straffedømtes erfaringer med rehabilitering og tiden etter løslatelse fra fengsel.

6 Litteraturliste

- Aase, K. & Skardhamar, T. (2014). *Desistance from crime. How much can be explained by life course transitions?* (No. 791 / 2014). Hentet fra [18/3-21]:
<https://www.ssb.no/en/forskning/discussion-papers/attachment/204709?ts=14984a7ecb0>
- Anker, T. (2020). *Analyse i praksis. En håndbok for masterstudenter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Becker, H. S. (1991). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press
- Carlsson, C. (2012). Using ‘Turning Points’ to Understand Processes of Change in Offending: Notes from a Swedish Study on Life Courses and Crime. *The British Journal of Criminology*, 52(1), 1-16. Hentet fra
<https://academic.oup.com/bjc/article/52/1/1/372083>
- Chen, G. (2018). Building Recovery Capital: The Role of “Hitting Bottom” in Desistance and Recovery from Substance Abuse and Crime. *Journal of Psychoactive Drugs*, 50(5), 420 – 429. Hentet fra <https://europepmc.org/article/med/30204568>
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6.utg.). Oslo: Gyldendal akademisk
- Falk, S. (2015). *Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort. Mellom kriminalomsorg og kommunale tjenester. Tiltaksbro, systematikk eller tilfeldighet?* (SIRUS-rapport nr.3/2015). Hentet [18.05.21] fra
<https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2015/sirusrap.3.15.pdf>
- Gjeruldsen, K. & Jensen, E. (2021). “Alt er jo egeninnsats” – Kvinneres vendepunkter bort fra kriminalitet. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 108(1), 215 – 235. Hentet fra
<https://tidsskrift.dk/NTfK/article/view/125572>
- Gålnander, R. (2020). Desistance From Crime—to What? Exploring Future Aspirations and Their Implications for Processes of Desistance. *Feminist Criminology*, 15(3), 255–

277. Hentet fra <https://doi.org/10.1177/1557085119879236>
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2007). *Straff som virker- mindre kriminalitet- tryggere samfunn*. (Meld. St. 37 2007-2008). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017). *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet. Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017 – 2021*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/reduisert-tilbakefall-til-ny-kriminalitet/id2556905/>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lundeberg, I. R. & Mjåland, K. (2016). Rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen. *Retfærd. Nordisk Juridisk Tidsskrift*, 39(2), 32-44. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/315517428_Rehabilitering_og_prosedural_rettferdighet_i_kriminalomsorgen
- Lundeberg, I. R., Mjåland, K. & Rye, J. F. (2018). Eksepsjonelle fanger i det eksepsjonelle fengslet. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (red), *Fengslende sosiologi. Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (Kap 10, s. 213–237). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. Hentet fra <https://doi.org/10.23865/noasp.41.ch10>
- Maruna, S. (2001). *Making good: how ex-convicts re-form and rebuild their lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- NESH. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteene. Hentet fra <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>

- Nugent, B. & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 2016 (Vol. 16:5), 568-584. Hentet fra <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1748895816634812>
- Postholm, M. B & Jacobsen, D. I. (2017). *Læreren med forskerblick: Innføring i vitenskapelig metode for lærerstudenter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanningen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Repstad, P. (2004). *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (2003). Desistance from crime over the Life Course. I Mortimer, J. T. & Shanahan, M. J. (Red.), *Handbook of the Life Course* (s. 295 – 309). Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/225240674_Desistance_from_Crime_over_the_Life_Course
- Skardhamar, T. & Savolainen, J. (2014). Changes in criminal offending around the time of job entry: A study of employment and desistance. *Criminology*, 52(2) 263-291. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/261476940_Changes_in_criminal_offending_around_the_time_of_job_entry_A_study_of_employment_and_desistance
- Skatvedt, A. (2020). *Bedringens sosiologi: Om potensialet i hverdagslig samhandling* (1.utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Soltveit, J. H. (2019, 8.mars). Forebygging av ny kriminalitet: Desistance og gjenopprettende prosesser. Hentet fra <https://kriminalitetsforebygging.no/forebygging-av-ny-kriminalitet-desistance-og-gjenopprettende-prosesser/>

Todd-Kvam, J. (2019). An Unpaid Debt to Society: How ‘Punishment Debt’ Affects Reintegration and Desistance From Crime in Norway, *The British Journal of Criminology*, 59(6), 1478–149.7 Hentet fra <https://doi.org/10.1093/bjc/azz024>

Utdanningsdirektoratet. (2021). *Læreplan i samfunnsfag* (SAF01-04). Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv147>

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Vedlegg 1 – Intervjuguide forskningsdeltakere

HVEM ER DE?

1. Kan du fortelle noe om deg selv du liker godt?
2. Hvor gammel er du?
3. Hva har du tatt av skole / utdanning?
4. Har du noe yrkeserfaring? Altså har du jobbet med noe tidligere?
5. Har du lyst til å fortelle meg hvor lenge du har sonet? Og hvordan type soning du har gjennomgått/holder på med?
6. Har du deltatt i rehabilitering/tiltak etter soning? Hvilke?

XXX / TILTAKET

7. Hvordan kom du i kontakt med XXX og ble kjent med XXX-prosjektet?
8. Hvordan opplever du å være med på XXX?
9. Hvordan syns du XXX tiltaket er i forhold til eventuelt andre tiltak du har vært med på? Hvorfor?
10. Hvilke muligheter syns du XXX-prosjektet gir deg i rehabiliteringen?
11. Fortell: Hva gjør du på XXX tiltaket? Hvordan ser en vanlig dag ut på dette tiltaket?

ARBEID

12. Hvor viktig er arbeid for deg i rehabiliteringen?
13. Hva er meningsfylt arbeid for deg? Hva syns du er meningsfylt å jobbe med?
14. Hva er det arbeid gir deg i hverdagen? Noe positivt/negativt?
15. Hva er det som får deg til å ha lyst til å jobbe?
16. Har du kommet ut i arbeid? *Sløyfes hvis de allerede har sagt det*
17. *Yrkeserfaring før soning.. det snakker vi om innledningsvis, så kan tas opp hvis det ikke er redegjort for eller må utdypes mer.*
18. Hvis du kunne velge hva som helst, hva er drømmejobben din, som du aller hest kunne tenke deg å ha?
19. Hva tror at du kommer til å ende opp med å jobbe med?
20. Hvilke utfordringer syns du det er i forhold til arbeid? Med det å ha arbeid, eller å få arbeid.

VEIER UT AV SONING

21. Hvordan har soningen vært for deg?
22. Hva er viktig for deg for å komme tilbake til hverdagen igjen etter endt soning?
23. Hvordan erfarte du hverdagen/livet når du kom ut av fengsel? *Eller hvis de fortsatt soner: Hvordan erfarer du hverdagen/livet under den soningen du soner nå?*
24. Hvordan synes du fengselet / soningen du gjennomfører forbereder deg på livet etter løslatelsen?
25. Hva oppleves som vanskelig med å bli løslatt, og hva har fungert bra? Hvorfor?
Eventuelt: Hva tror du blir vanskeligst når du er ferdig med soning?

HVERDAGSLIVET / NETTVERK

26. Hvordan ser hverdagen ut for deg nå? *Snakke om hverdagslivet.*
27. Hvilke ting i livet ditt anser du som viktig for deg? Hvorfor?
28. Har du personer i livet ditt som er viktig for deg? Hvorfor?
29. Kan du si noe om hvordan du trives i hverdagen etter soning? (Hva gjør at du trives/mistrives?)
30. Opplever du støtte fra mennesker i ditt nettverk? Er dette viktig for deg?

Vedlegg 2 – Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet?

‘‘Fra fange til frihet – domfeltes erfaringer med rehabilitering og veier ut av soning’’

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt der formålet er å undersøke hvilke erfaringer du har med rehabilitering og veier ut av soning. Videre i dette skrevet vil du få informasjon om hvilke mål jeg har med prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan straffedømte erfarer rehabilitering, veier ut av soning og tilbake til hverdagslivet igjen. Jeg er i denne oppgaven spesielt opptatt av dine erfaringer rundt XXX-tiltaket og hvordan du opplever rehabilitering etter soning. Jeg er også opptatt av hvilke ting du synes er viktig i rehabiliteringen etter soning, og spesielt hvilken betydning arbeid har for deg.

Problemstillingen i oppgaven er: ‘‘Hvordan opplever straffedømte rehabiliteringsprosessen og veier ut av soning?’’

Ansvarlig for prosjektet er Universitetet i Agder, Kristiansand.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta på dette prosjektet fordi du enten er under XXX-tiltaket nå, eller har vært det tidligere, og fordi jeg ønsker å vite hvordan du opplever hjelpen du får med å komme tilbake i arbeid og rehabiliteringen etter soning. Dersom du ønsker å delta gir du gjerne beskjed til enten meg eller din kontaktperson hos XXX.

Hva innebærer det å delta?

Det er helt frivillig for deg å delta i dette prosjektet. Dersom du velger å delta i prosjektet, men av ulike årsaker ikke ønsker å delta likevel, kan du når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Det vil ikke medføre negative konsekvenser for deg å delta i prosjektet, uansett om du på et tidspunkt skulle ønske å trekke deg. Alle opplysninger du kommer med vil bli anonymisert, og det vil ikke være mulig å identifisere opplysningene og knytte de til deg som person. Dersom du ønsker å delta i prosjektet vil du bli intervjuet i ca. en

time, og spørsmålene vil i hovedsak handle om dine erfaringer med rehabilitering etter fengsel og hvilken betydning arbeid har for deg. Intervjuet vil bli tatt opp på båndopptaker, og opptaket slettes etter å ha blitt overført anonymt til skriftlig tekst (transkribert). Ideelt sett vil jeg gjerne kontakte deg om en måned eller to for å høre hvordan ting går.

Ditt personvern

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene jeg har informert deg om i dette skrivet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernreglementet. Ingen av opplysningene du kommer med vil kunne knyttes til deg som person. I oppgaven min vil jeg kun bruke utdrag fra intervjuene, og disse vil være helt anonymisert. Det er kun meg, Cecilie Dolva Christensen, og mine veiledere Kristian Mjåland og Irene Trysnes som har tilgang til opplysningene du kommer med. Datamaterialet vil bli innelåst i en safe, og du som deltaker vil ikke kunne bli gjenkjent i oppgaven som publiseres.

Når forskningsprosjektet avsluttes, i juni 2021, vil personopplysninger og lydopptak bli destruert (slettet).

Jeg behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. Norsk senter for forskningsdata (NSD) har vurdert at behandling av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet personopplysninger om deg
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Ytterligere opplysninger

Dersom du ønsker mer informasjon om prosjektet eller dine rettigheter ta gjerne kontakt med meg, masterstudent:

Cecilie Dolva Christensen (ceciliec1996@hotmail.com)

Mine veiledere Kristian Mjåland (kristian.mjaland@uia.no) og Irene Trysnes (irene.trysnes@uia.no) kan også kontaktes.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS (personvernombudet@nsd.no) eller telefon 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Cecilie Dolva Christensen, masterstudent ved Universitetet i Agder

Kristian Mjåland og Irene Trysnes, veiledere

Samtykkeskjema til forskningsdeltakere

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *‘‘Fra fange til frihet – domfeltes erfaringer med rehabilitering og veier ut av soning’’*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet ca. 1 juni 2021. Jeg samtykker også til at intervjuet vil bli tatt opp med båndopptaker, og at dette opptaket slettes etter å ha blitt overført anonymt til skriftlig tekst.

Jeg er informert om at jeg har mulighet til å trekke meg fra prosjektet hvis jeg ønsker dette.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Intervjuguide til intervjuer med de ansatte

1. Hvem er du? Arbeidserfaring, utdanning.
2. Har du jobbet i andre liknende tiltak før? Hvis ja, hvordan skiller XXX seg fra det du har erfaring med tidligere?
3. Hva er spesielt med dette tiltaket ovenfor andre tiltak du har kjennskap til eller har jobbet med?
4. Hvordan ser en normal arbeidsdag for deg ut?
5. Hva synes du er meningsfylt med å jobbe her og hva gjør deg glad på jobben?
6. Hvordan ser du på din rolle i deltakerne på tiltaket sine liv?
7. Hvordan vil du beskrive en normal dag for personene tilknyttet dette tiltaket?
8. Hvordan opplever du motivasjonen til deltakerne på tiltaket?
9. På hvilken måte tenker du at arbeid er sentralt for rehabilitering etter soning og for å mestre hverdagen på en god måte? Hvorfor?
10. Hvilke andre ting i XXX-deltakerne sine liv opplever du som viktige? Er det noe av det som oppleves som viktigere enn arbeid?
11. Hvilke ting anser du som viktig i rehabilitering etter soning?
12. Hvordan jobber dere i dette tiltaket med andre viktige faktorer i rehabiliteringen enn arbeid?
13. Opplever du at de straffedømte kommer med ulike syn og ulik erfaring etter eller under soning, på dette med arbeid? Hvilke ulike erfaringer?
14. Hvordan opplever du at fengselet/soningen de gjennomfører forbereder de på rehabiliteringen etter fengsel?
15. Opplever du at det er forskjell på de domfelte med tanke på om de har arbeidet eller ikke i fengselet, i hvilket syn de har på arbeid etter soning? Hvis ja, på hvilken måte?

Vedlegg 4 – Informasjonsskriv og samtykkeskjema til de ansatte på tiltaket

Vil du delta i forskningsprosjektet?

‘‘Fra fange til frihet – domfeltes erfaringer med rehabilitering og veier ut av soning’’

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt der formålet er å undersøke tidligere domfeltes erfaringer med rehabilitering og veier ut av soning. Jeg ønsker å intervju deg som tilknyttet XXX-prosjektet for å få mer informasjon og god bakgrunnskunnskap før intervjuene med de andre forskningsdeltakerne i dette prosjektet. I dette skrivet får du informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan tidligere straffedømte erfarer rehabilitering, veier ut av soning og tilbake til hverdagslivet igjen. Jeg er i denne oppgaven spesielt opptatt av dine erfaringer rundt XXX-tiltaket og hvordan du opplever rehabiliteringen til de domfelte under/etter soning. Jeg er også opptatt av hvilke ting du synes er viktig i rehabiliteringen etter soning, og spesielt hvilken betydning du mener arbeid har for rehabilitering. Oppgavens problemstilling lyder slik: ‘‘Hvordan opplever straffedømte rehabiliteringsprosessen og veier ut av soning?’’

Ansvarlig for prosjektet er Universitetet i Agder, Kristiansand.

Spørsmål om deltakelse og ditt personvern

Du får spørsmål om å delta fordi du er tilknyttet XXX-prosjektet, og fordi jeg ønsker dine synspunkter på viktige momenter i rehabilitering etter soning. Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Opplysningene du kommer med anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er i juni 2021.

Jeg behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. Norsk senter for forskningsdata (NSD) har vurdert at behandling av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet personopplysninger om deg
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Ytterligere opplysninger

Dersom du ønsker mer informasjon om prosjektet eller dine rettigheter ta gjerne kontakt med meg, masterstudent:

Cecilie Dolva Christensen (ceciliec1996@hotmail.com)

Mine veiledere Kristian Mjåland (kristian.mjaland@uia.no) og Irene Trysnes (irene.trysnes@uia.no) kan også kontaktes.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS (personvernombudet@nsd.no) eller telefon 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Cecilie Dolva Christensen, masterstudent ved Universitetet i Agder

Kristian Mjåland og Irene Trysnes, veiledere

Samtykkeskjema til ansatte

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet ‘*Fra fange til frihet – domfeltes erfaringer med rehabilitering og veier ut av soning*’, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet ca. 1 juni 2021. Jeg er informert om at jeg har mulighet til å trekke meg fra prosjektet hvis jeg ønsker dette.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 5 - Intervjuguide til intervju med deltakere som er ferdige på tiltaket

HVEM ER DE?

1. Kan du fortelle noe om deg selv du liker godt?
2. Hvor gammel er du?
3. Hva har du tatt av skole / utdanning?
4. Har du noe yrkeserfaring? Altså har du jobbet med noe tidligere?
5. Har du lyst til å fortelle meg hvor lenge du har sonet? Og hvordan type soning du har gjennomgått/holder på med?
6. Har du deltatt i rehabilitering/tiltak etter soning? Hvilke?

XXX / TILTAKET

7. Hvordan kom du i kontakt med XXX og ble kjent med XXX-prosjektet?
8. Hvordan opplevde du å være med på XXX?
9. Hvordan syns du XXX-tiltaket er i forhold til eventuelt andre tiltak du har vært med på? Hvorfor?
10. Hvilke muligheter syns du XXX-prosjektet ga deg i rehabiliteringen?
11. Fortell: Hva gjorde du på XXX-tiltaket? Hvordan så en vanlig dag ut på dette tiltaket?

ARBEID

12. Hvor viktig er arbeid for deg i rehabiliteringen?
13. Hva er meningsfylt arbeid for deg? Hva syns du er meningsfylt å jobbe med?
14. Hva er det arbeid gir deg i hverdagen? Noe positivt/negativt?
15. Hva er det som får deg til å ha lyst til å jobbe?
16. Har du kommet ut i arbeid? *Sløyfes hvis de allerede har sagt det*
17. *Yrkeserfaring før soning.. det snakker vi om innledningsvis, så kan tas opp hvis det ikke er redegjort for eller må utdypes mer.*
18. Hvis du kunne velge hva som helst, hva er drømmejobben din, som du aller helst kunne tenke deg å ha?
19. Hva tror at du kommer til å ende opp med å jobbe med?
20. Hvilke utfordringer syns du det er i forhold til arbeid? Med det å ha arbeid, eller å få arbeid.

VEIER UT AV SONING

21. Hvordan har soningen vært for deg?
22. Hva anser du som viktig for deg for å komme tilbake til hverdagen igjen etter endt soning?
23. Hvordan erfarte du hverdagen/livet når du kom ut av fengsel?
24. Hvordan synes du fengselet / soningen du gjennomførte forberedte deg på livet etter løslatelsen?
25. Hva opplevde du som vanskelig med å bli løslatt, og hva har fungert bra? Hvorfor?

HVERDAGSLIVET / NETTVERK

26. Hvordan ser hverdagen ut for deg nå? *Snakke om hverdagslivet.*
27. Hvilke ting i livet ditt anser du som viktig for deg? Hvorfor?
28. Har du personer i livet ditt som er viktig for deg? Hvorfor?
29. Kan du si noe om hvordan du trives i hverdagen etter soning? (Hva gjør at du trives/mistrives?)
30. Opplever du støtte fra mennesker i ditt nettverk? Er dette viktig for deg?

Vedlegg 6 – Godkjenning fra NSD

Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 22.12.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke typer endringer det er nødvendig å melde:

nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger, særlige kategorier av personopplysninger om helseforhold og personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser frem til 30.06.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger.

Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For straffeopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være de registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11(2) a), jf. § 9 (2).

For alminnelige og særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være de registrertes samtykke, jf. henholdsvis, personvernforordningen art. 6 nr.

1 a), og personvernforordningen art. 6 nr. 1 a) jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

TAUSHETSPLIKT

Informantene i prosjektet er ansatte i rehabiliteringstiltaket. Det er viktig at intervjuene gjennomføres slik at det ikke registreres taushetsbelagte opplysninger. Vi anbefaler at dere minner informantene om dette i forbindelse med intervjuene.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, - uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke videre behandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Silje F. Opsvik